שאול סילם
רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

הלכה ואמנות



שאול סילם
רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

כתובת להארות והערות

Sillam_s@netvision.net.il

WhatsApp: +972545950137

עיה"ק ירושלים ת"ו

ב"ה

שאול סילם
רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

הלכה ואמנות[1] - תקציר

א. מה ענין ההלכה אצל אמנות? 5
א) שפחה כי תירש גברתה 5
ב) השפחה המתוקנת 7
ג) הברז"ל - Iron $_{26}$Fe 8

ב. הרבי מליובאוויטש מה"מ בהדרכותיו לאמנים 13
א) דברי הרבי לצייר שנפל ברוחו 13
ב) הרבי והצייר הנודע ר' ברוך נחשון 14
ג) הרבי והפסל חיים יעקב (ז'אק) ליפשיץ 14
ד) הרבי והמוסיקאי ר' אלי ליפסקר, שכינהו הרבי: "הבעל מנגן שלי" 15

ג. הלכה למעשה 16

א) פיסול 16

1. פיסול דמות אדם 16

א. דמות אדם היא כעין הדמות בה ה' מתראה לנביאים 16

ב. פשוט שמדובר בדמות העשויה לנוי, והאיסור: דלמא יטעו, וידמו שהיא לע"ז 16

ג. דוקא דמות אדם בולטת אסורה 16

ד. האם האיסור באדם שלם דוקא, או שמא אפילו בראש לבדו 17

ה. פרופיל של אדם / פיסול הצד הקדמי לבדו 18

ו. דמות אדם שמטילים בה מום 19

ז. צורת אדם היום, בובה של ילדה 19

ח. צניעות בפיסול ובציור 20

[1] קונטרס זה נכתב כחומר עזר להרצאה שהתבקשתי לתת במדרשת פנימיות שבתל-אביב, במסגרת יום עיון בנושא אמנות יהודית, בל' במרחשון התשפ"ג, לפני כמה עשרות נשים אמניות באמנויות שונות, מכל רחבי תבל. בעקבות הרצאה זו, התבקשתי לתת מספר הרצאות נוספות באותו נושא, במסגרות שונות, בין השאר במוזיאון לאמנות יהודית שבהיכל שלמה - ירושלים, לכבוד נעילת התערוכה של האומנים יוסף אוסטרובסקי ז"ל וילחטו"א: מיכאל מורגנשטרן, שהשתתף בהרצאה. והוספתי נופך לקונטרס.

שאול סילם

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

ט. ביקור במוזיאון שעוה 21
2. פיסול ד' הפנים שבמרכבה, וכן פיסול שרפים ואופנים ומלאכי השרת 21
א. ד' הפנים שבמרכבה 21
ב. צורות שרפים ואופנים ומלאכי השרת 22
3. פיסול וציור דמות חמה, לבנה, כוכבים ומזלות 22
א. דמויות אלו אסורות אפילו לא בולטות; ציור דמויות אלו בצבעים 22
ב. ציור שמש, ירח וכוכבים, שלא בשלמותם 24
ג. ציור שמש 24
ד. ציור שמש על ידי ילדים 24
ה. ציורי שמש וירח, להודיע על זמני היום 25
ו. צילום שמש, הקרנת תמונה של שמש 25
ז. ציור ירח 25
ח. ציור כוכבים 26
ט. ציור מזלות 26
4. ציורים בבית כנסת 27
5. איסור עשיית תבנית היכל, אולם, עזרה, שלחן, ומנורה 28
6. בדין להשהות את מה שאסור לפסל או לצייר 29
ב) ציור (עניני הציור שולבו בחלק הקודם) 31
ג) שירה ונגינה 31
1. סוגי הניגונים, השוני במהותם ובהשפעתם 31
2. שירים של נכרים: שירי עגבים ושירי עכו"ם 32
3. החומרה שבשירי הפריצות (המשך לנ"ל) 33
4. קול באשה ערוה 34
5. קול אשה ברדיו 35
6. נגינת אשה 35

שאול סילם

רב קהילת חב״ד בגילה – עיה״ק ירושלים ת״ו
מח״ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב״ד

נספח א' - גמרא עבודה זרה מג, א-ב 37

נספח ב' - הלכות עבודה זרה - שלחן ערוך יורה דעה סי' קמ"א, ד-ח 39

שאול סילם
רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

א. מה ענין ההלכה אצל אמנות[2]?

א) שפחה כי תירש גברתה

כותב הרמב"ם, **באגרת ששלח לר' יהונתן הכהן מלוניל וחבריו**[3]: ומודיע אני משה, להדרת הרב ר' יהונתן הכהן, וכל החכמים והחברים הקוראים את כתבי, שאף על פי שבטרם אוצר בבטן, **התורה** ידעתני, ובטרם אצא מרחם, לתלמודה הקדישתני, ולהפיץ מעינותיה חוצה נתנתני, והיא אילת אהבי ואשת נעורי, אשר באהבתה שגיתי מבחורי; ואף גם זאת, **נשים נכריות**[4] **נעשו לה צרות**, מואביות עמוניות אדומיות צידוניות חתיות[5], והא-ל יודע כי לא נלקחו מתחלה, אלא להיותן לה **לרקחות ולטבחות ולאופות**[6] להראות העמים והשרים את יפיה כי טובת מראה היא עד מאד - מכל מקום, נתמעטה עונתה, שהרי נחלק לבי לחלקים הרבה, **בכל מיני חכמה**; עכ"ל הרמב"ם.

מהן אותן החכמות המשולות בדברי הרמב"ם ל"רקחות, טבחות ואופות"? באופן כללי, ניתן להגדיר, כי **המדעים והאמנויות**, הן אותן חכמות האומות העומדות מול התורה, וכפי שיתבאר להלן. נזהה, על פי זה, במאמרנו, את ה"חכמה בגוים", עליה אומרים חז"ל[7]: "**חכמה בגוים תאמין ... תורה בגוים, אל תאמין**", עם **המדע והאמנות**.

יוצא, כי הן למדע, והן לאמנות, תפקיד של **שפחות המשרתות את התורה-הגבירה**. אלא שכאן בדיוק נמצא הקוץ. אומר שלמה המלך בספר משלי[8]:

(כא) תַּחַת שָׁלוֹשׁ רָגְזָה אֶרֶץ וְתַחַת אַרְבַּע לֹא־תוּכָל שְׂאֵת:
(כב) תַּחַת־עֶבֶד כִּי יִמְלֹוךְ וְנָבָל כִּי יִשְׂבַּע־לָחֶם:
(כג) תַּחַת שְׂנוּאָה כִּי תִבָּעֵל וְשִׁפְחָה כִּי־תִירַשׁ גְּבִרְתָּהּ: פ

---

[2] הרעיון הבסיסי של חלקו זה הראשון של מאמרנו, מבוסס על ספרם של הגה"ח הרב יצחק גינזבורג שליט"א והרה"ח הרב ניר שיחי' מנוסי: איחוד התורה והמדע, פרקים 6 עד 8; כאשר הוספנו תובנות. ולהעיר: השאלה ששאלנו בפתח דברינו, נובעת מדיסוננס מסוים המסתתר בכותרת המאמר: "הלכה ואמנות". הרי, לכאורה, ההלכה מגבילה ומצמצמת, כל עוד והאמנות, כולה הרחבה וגלוי!

[3] אגרות הרמב"ם עם הערות הגה"ר יצחק שילת, ח"ב עמ' תצ"ט ואילך; הציטוט דלהלן מעמ' תק"ב שם.

[4] לפי ההמשך ("בכל מיני חכמה"), הן חכמות האומות.

[5] עי' מלכים א יא, א: וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה אָהַב נָשִׁים נָכְרִיּוֹת רַבּוֹת וְאֶת־בַּת־פַּרְעֹה מוֹאֲבִיּוֹת עַמֳּנִיּוֹת אֲדֹמִיּוֹת צֵדְנִיֹּת חִתִּיֹּת:

[6] הביטוי, ממשפט המלך, המתואר בשמואל א, ח, יג: וְאֶת־בְּנוֹתֵיכֶם יִקַּח לְרַקָּחוֹת וּלְטַבָּחוֹת וּלְאֹפוֹת: ועי' במפרשים שם שהרקחות הן המתקנות מרקחים ובשמים **לתמרוקי נשי המלך**, הטבחות הן המבשלות, והאופות: אופות את הלחם.

[7] איכה רבה ב, יג.

[8] משלי ל, כא-כג.

שאול סילם

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

ובמדרש משלי[9], לגבי: ותחת ארבע לא תוכל שאת ... ושפחה כי-תירש גברתה: אמר ר' אלכסנדראי: מהיכן למדנו, **מהגר שפחת שרה**.

ועי' בדבריו הנוקבים של **המלבי"ם**[10] שם: תחת עבד כי ימלוך, והוא על **עת שהדמיון ימלוך בבתי הנפש, תחת השכל, כי הדמיון נוצר להיות עבד אל השכל ולהכנע למשמעתו**, **ועת יגבר הוא** בבתי הנפש והלחשים, **תרגז הארץ, כי יוליך את האמת שולל** ויבדה כזבים ודברים שאין להם מציאות, והוא המטיל תמיד ספיקות בכל דבר נאמן וקיים, או יפתה הלבבות להאמין בכל דברי סכלות, והוא מדרגת האויל או הפתי שהתבאר ענינם בס' הזה.

וממשיך **המלבי"ם**[11]: והרביעי אשר לא תוכל שאת, הוא **שפחה כי תירש גברתה, שהוא עת יעזוב תורת ה' והחכמה המקובלת מא-להים, שהיא הגבירה באמת, ויבחר בדעות כוזבות מפילוסופיא תולדות השכל האנושי, שהיא השפחה אשר נתנה לה לרקחות ולטבחות ולאופות**, והוא בוחר בהיקשי המתעים, ודרכיהם לחלוק בהם על חקי התורה, והשפחה תירש את גבירתה ותגרשה מבית תענוגיה, זה הרע מכולם, והוא הזד, החולק בזדון על התורה, ומביא נגדה ראיות והיקשים מתעים, וזד, יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון.

מתאר כאן המלבי"ם את מרד השפחה-חכמות העולם, כי תירש גבירתה-תורת ה', ומגרשתה באופן אכזרי. תאור מחריד של השתלטות חכמות האומות, שנוצרו לשרת את הקודש, על התורה הגבירה. ואכן התרחש המרד[12], תבעו השפחות את עצמאותן, וסילקו את אדונן. אין צורך להאריך בתיאור הנתק, בשטח, בין (חלק ניכר של) מייצגי המדע והאמנות, בעולם; לבין תורת ה' במובנה הרחב - ז' מצות בני נח[13].

אין כאן המקום לנתח את הגורמים לאותה ההתרחקות (שהבולט הוא כנראה תופעת ה"דתות", שהתחפשו לגבירה), אך חשוב לציין כי דוקא התרחקות זו הניבה פירות טובים, והתפתחות המדע והאמנות התאפשרו ... דוקא כשפרקו חכמות העולם את עול הדתות! (וכך התנתקו מן הגבירה המחופשת![14]).

אך נשתדל להבין את תפקידן המקורי של אותן ה"רקחות, טבחות ואופות".

---

[9] מדרש משלי, על משלי ל, כא.

[10] מלבי"ם על משלי ל, כא.

[11] מלבי"ם שם על פסוק כג.

[12] אחרי תקופות ממושכות בהן צמחו המדע והאמנות מתוך הדת (כשהדמות המסמלת זאת בתורה, היא דמותו של בצלאל, אומן המשכן. ולהבדיל אין-סוף הבדלות, בגרסת החיקוי, צמחו המדע והאמנות בחסות הנצרות והאסלם); הרי שקמו גדולי אומות שקראו תגר ב"דת", כשהגדול שבהם הוא אולי גלילאו (1564-1642 למנינם), שקרא תגר בנצרות, אם הדתות הבדויות.

[13] המעמיק בשיחות הרבי מליובאוויטש מה"מ הדנות בז' מצות בני נח, שחלקן הגדול רוכזו בספר "כל באי העולם" (אך ממש לא כל השיחות. הספר מתייחס לשיחות שנכללו בסדרת הספרים לקוטי שיחות, עד לחלק כ"ז בלבד), ייחשף מהר לעובדה כי כל חוקי המוסר האנושי, מהווים חלק בלתי נפרד מז' מצות אלו, שנועדו לבנות עולם טוב יותר, בו יקיימו היהודים את תרי"ג המצות ויביאו את הגאולה לכלל העולם.

[14] ולהעיר - הרבי התנגד בתוקף למושג "משרד הדתות" בארץ הקדש, וכינה אותו "משרד הדת". חכמה בגוים תאמין, תורה בגוים - אל תאמין, ועבור ישראל, שאר הדתות הן לא פחות מ"עבודה זרה", כפשוטה או בשיתוף.

שאול סילם
רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

ב) השפחה המתוקנת

כפי שיתברר להלן, החזרת ה"שפחה" ליעודה מחייבת הפנמה כי אין התורה דוגלת בבדלנות, אלא בהפיכת העולם ל"דירה" לה'. "נתאוה הקב"ה שיהא לו דירה בתחתונים"[15]. על ידי עבודתנו לעשות לה' דירה בעולם זה התחתון, נגלה ש"אין עוד מלבדו[16]".

מי שמסמלות יותר מכל, את השפחות הנאמנות, בתורה, הן בלהה שפחת רחל, וזלפה שפחת לאה. וכאן אנחנו מגלים דבר נפלא: לאורך הפרשיות, מעמדן של הצדיקות בלהה וזלפה הולך ומתבסס, הולך ומשתכלל; וזאת, בהרמוניה מלאה עם הגבירות הצדיקות רחל ולאה. נתבונן בשלשה פסוקי מפתח:

1. בפרשת וישלח, מתארת התורה[17] את ההתרחשויות שקדמו למאבקו של יעקב עם שרו של עשיו: וַיָּקָם֩ בַּלַּ֨יְלָה הוּא֜ וַיִּקַּ֣ח אֶת־שְׁתֵּ֣י נָשָׁיו֮ **וְאֶת־שְׁתֵּ֣י שִׁפְחֹתָיו֒** וְאֶת־אַחַ֣ד עָשָׂ֣ר יְלָדָ֔יו וַיַּעֲבֹ֖ר אֵ֣ת מַעֲבַ֥ר יַבֹּֽק׃
2. בהמשך, באותה הפרשה, אחרי מות רחל אמנו; "בלבול יצועי אביו" על ידי ראובן, מתוארת בתורה כך[18]: וַיְהִ֣י בִשְׁכֹּ֣ן יִשְׂרָאֵל֮ בָּאָ֣רֶץ הַהִ֣וא וַיֵּלֶךְ֩ רְאוּבֵ֨ן וַיִּשְׁכַּ֜ב **אֶת־בִּלְהָ֣ה׀ פִּילֶ֣גֶשׁ אָבִ֗יו** וַיִּשְׁמַ֥ע יִשְׂרָאֵ֖ל פ וַיִּהְי֣וּ בְנֵי־יַעֲקֹ֑ב שְׁנֵ֖ים עָשָֽׂר׃
3. בפרשת וישב[19], התאור: אֵ֣לֶּה׀ תּוֹלְדוֹת֮ יַעֲקֹב֒ יוֹסֵ֗ף בֶּן־שְׁבַ֤ע־עֶשְׂרֵה֙ שָׁנָ֔ה הָיָ֥ה רֹעֶ֛ה אֶת־אֶחָ֖יו׀ בַּצֹּ֑אן וְהוּא֙ נַ֣עַר **אֶת־בְּנֵ֣י בִלְהָ֔ה וְאֶת־בְּנֵ֖י זִלְפָּ֣ה נְשֵׁ֣י אָבִ֑יו** וַיָּבֵ֥א יוֹסֵ֛ף אֶת־דִּבָּתָ֖ם רָעָ֥ה אֶל־אֲבִיהֶֽם׃

בכדי שנבין את התמונה המלאה, חשוב כאן לציין ענין הנחשב ליסודי, בספרי הקבלה[20] והחסידות[21], והוא כי רחל מסמלת את ה"עלמא דאתגליא", ולאה את ה"עלמא דאתכסיא"; וכן **רחל** מסמלת **את ה"נגלה דאורייתא", ולאה את פנימיות התורה**. ובאופן אחר (ומשלים),

---

[15] מדרש תנחומא, פרשת נשא, סימן טז: **ויהי ביום כלות משה**. רב אומר: כל מקום שהוא אומר ויהי, דבר חדש הוא, **ורבי שמעון אומר: כל מקום שהוא אומר ויהי, דבר שהיה נפסק להרבה ימים, וחזר לכמות שהיה**. זש"ה (שיר השירים ה): באתי לגני אחותי כלה, אמר רבי שמואל בר נחמן: בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את העולם, **נתאוה שיהא לו דירה בתחתונים, כמו שיש בעליונים. ברא את האדם**, וצוה אותו ואמר לו: מכל עץ הגן אכול תאכל, ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו (בראשית ב), ועבר על צוויו. אמר ליה הקדוש ברוך הוא: כך הייתי מתאוה שיהא לי דירה בתחתונים כמו שיש לי בעליונים, ודבר אחד צויתי אותך, ולא שמרת אותו. **מיד סלק הקדוש ברוך הוא שכינתו** לרקיע הראשון כו' ע"כ. ויש לציין כי **החזרת השכינה למטה היתה דוקא בבנין המשכן** (בו **בצלאל האמן** לקח חלק נכבד!).

[16] פרשת ואתחנן, דברים ד, לה: אַתָּה֙ הָרְאֵ֣תָ לָדַ֔עַת כִּ֥י ה' הוּא֙ הָאֱ-לֹהִ֔ים אֵ֥ין עוֹד֙ מִלְבַדּ֔וֹ׃

[17] פרשת וישלח, בראשית לב, כג.

[18] פרשת וישלח, בראשית לה, כב. כאן אציע נקודה למחשבה: **יתכן שחשש ראובן ל"שפחה כי תירש גברתה", במות רחל, ולזאת עשה מעשה לבלבל את יצועי אביו!**

[19] פרשת וישב, בראשית לז, ב.

[20] עי' בין השאר זהר פרשת וארא, כט, ב, שם מבואר שהיה צריך יעקב אבינו לקבור את רחל, המסמלת את העלמא דאתגליא, במקום גלוי, בעוד כברת ארץ לבוא אפרתה, כל עוד ומקומה של לאה במקום נסתר, מערת המכפלה.

[21] עי' בין השאר: נעם אלימלך פ' וישב, ד"ה וילכו לרעות; מאור ושמש פרשת ויצא, ד"ה ונראה לי.

שאול סילם
רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

בדרך אפשר: **רחל**, את **שכל** התורה, **ולאה**: את **רגש** התורה (וידוע הרי כי שורש המידות גבוה משורש השכל).

☜ יוצא, עפ"ז וע"פ דברי הרמב"ם באגרתו הנ"ל לחכמי לוניל ודברי המלבי"ם הנ"ל על משלי; כי **בלהה** שפחת רחל מסמלת את חכמות האומות האמורות לשרת את התורה הגלויה - ואפשר לקבוע די בפסקנות כי אותן חכמות הן **המדעים, וזלפה**, חכמות האומות האמורות לשמש את פנימיות התורה, לכאורה: **האמנויות**. **וכפי ששפחה מהווה תווך בין הגבירה לבין העולם החיצון**, אתו היא באה במגע, **בכדי לשרת את הגבירה**, כך **תפקיד המדעים והאמנויות להשתמש בעולם החומרי בכדי לשרת את התורה בשני רבדיה, הגלוי והנסתר, ובכך מתעלות החכמות עצמן**. וכן (ע"פ הנ"ל אודות שכל ומידות) ניתן להצביע על **המדע כגורם המפרה** (עי' להלן) **את השכל דקדושה** (הקשור לתורה הגלויה), **ועל האמנות כגורם המפרה את הרגש דקדושה**, עד להבאת חיזוק ביראת שמים ובקיום המצות[22].

יש לציין את הרמזים בקרא, לתועלת העצומה שהתורה עשויה להפיק מן החכמות - **עד כדי הפריה מהן**; הן בדברי רחל ליעקב, בפרשת ויצא[23]: וַתֹּאמֶר הִנֵּה אָמָתִי בִלְהָה בֹּא אֵלֶיהָ וְתֵלֶד עַל־בִּרְכַּי **וְאִבָּנֶה גַם־אָנֹכִי מִמֶּנָּה:** והן בדברי לאה ליעקב, מאוחר יותר, באותה פרשה[24]: וַתֹּאמֶר לֵאָה **נָתַן אֱלֹקִים שְׂכָרִי אֲשֶׁר־נָתַתִּי שִׁפְחָתִי לְאִישִׁי** וַתִּקְרָא שְׁמוֹ יִשָּׂשכָר: אשרינו שאמותינו רחל ולאה השכילו להבין את התפקיד העיקרי של השפחות.

וככל שחכמות אלו ימלאו את תפקידן נאמנה, ייעשה מעמדן אצילי יותר, **עד כי ייעשו חכמות אלו עצמן, תורה**, בדבקותן לתורה לה מסייעות; על דרך שפחות רחל ולאה הזוכות לתואר **"נשי אביו"** (יעקב אבינו) בריש פרשת וישב!

ג) הברז"ל - Fe_{26} Iron

כאן המקום להתבונן על קטע משיחת "דבר מלכות"[25], לרבי מליובאוויטש מה"מ, וז"ל:
(סיכמנו להלן[26] את דברי הרבי הקשורים ישירות למאמרנו זה. בקריאה ראשונה, ניתן לדלג ישירות לסיכום, אם האריכות מקשה).

ד. ויש להוסיף בביאור ענינו המיוחד של עשרה בטבת - הן בנוגע להתחלת החורבן דביהמ"ק והן ובעיקר בנוגע להתחלת (הגאולה ו)בנין ביהמ"ק:

בהנוגע להמצור על ירושלים (בעשרה בטבת) מצינו בנבואת יחזקאל[46] "ואתה קח לך מחבת **ברזל** ונתתה אותה קיר **ברזל** בינך ובין העיר גו' והיתה **במצור** גו' אות היא לבית ישראל" ("שכך תבוא ירושלים במצור"[47]).

ויש לומר, שבהסימן להמצור ע"י "**ברזל**" נרמז גם **חורבן ביהמ"ק** – כי, "ברזל" מושלל בביהמ"ק[48], כמ"ש[49] "והבית בהבנותו אבן שלמה גו' ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו"[50], כיון

---

[22] ביטוי לזה ניתן לראות בדברי הרבי שבאגרת-קודש תתקנ"ו, עי' להלן.
[23] פרשת ויצא, בראשית ל, ג.
[24] פרשת ויצא, בראשית ל, יח.
[25] דבר מלכות, משיחות ליל ויום ג' פ' ויחי, עשרה בטבת (יהפך לשמחה) וש"פ ויחי, י"ד טבת התשנ"ב – פסקאות ד'-ו'.
[26] בעמ' 10 להלן.

שאול סילם

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

ששייך **לחורבן ביהמ"ק**, כדאיתא במדרש[51] "וזאת התרומה גו' זהב וכסף ונחושת[52] . . אבל **ברזל** אין כתיב כאן לא במשכן ולא במקדש[53] למה שנמשל בו אדום **שהחריבו ביהמ"ק**"[54].

והתיקון לזה ע"י **ברזל דקדושה**[55]:

אמרו חז"ל[56] "כל ת"ח שאינו קשה כברזל אינו ת"ח . . דכתיב[57] ארץ אשר אבני' ברזל, א"ת אבני' אלא בוני'", שזהו"ע ד"קשה עורף" למעליותא[58], החוזק והתוקף (ברזל) דעצם הנשמה[59], שעי"ז מבטלים הברזל דלעו"ז שהוא (קשיות העורף ד)היצה"ר[60].

וענין זה שייך במיוחד לעשרה בטבת – כי, כוונת המצור (מצור בלבד, ללא פגיעה אפילו בחומת ירושלים) היתה לעורר על התשובה כדי שגם **חומת ירושלים** תשאר ותהי' **בשלימותה** (כנ"ל), וענינו בעבודת ה' – השמירה על שלימות התורה, "אני חומה זו תורה"[61], באופן של חוזק ותוקף ד"ברזל" דקדושה, "אבני' (בוני', תלמידי חכמים) ברזל".

ויתירה מזה – שגם הכוונה והתכלית בהמשך המאורעות דהמצור עד לפעולת הברזל בחורבן ביהמ"ק (כיון שלא עשו תשובה כו'), היא, כדי שתהי' שלימות ה"ברזל" דקדושה בבנין ביהמ"ק השלישי:

איתא במדרש[62] ש"זהב וכסף ונחושת" הם כנגד ג' האבות אברהם יצחק ויעקב – "זהב זה אברהם . . כסף זה יצחק . . ונחושת זה יעקב". וע"פ הידוע[63] שגם בתי מקדשות הם כנגד אברהם יצחק ויעקב, "אברהם שכתוב בו הר . . יצחק שכתוב בו שדה . . יעקב שקראו בית"[64], יש לומר, שזהב וכסף ונחושת הם כנגד ג' בתי מקדשות: זהב כנגד בית ראשון, כסף כנגד בית שני, ונחושת כנגד בית שלישי. וההסברה בזה[65] – שע"י יעקב שענינו תורה (כנ"ל ס"א), נעשה גם הבירור של "נחושת" (מלשון נחש[66], נחש הקדמוני, שהו"ע הקליפה, שבירורו ע"י "נחשת" דקדושה[67]), שעיקרו ושלימותו בביהמ"ק השלישי כנגד יעקב.

ויש להוסיף, ש"נחושת" רומז גם על המעמד ומצב דזמן הגלות (לאחרי חורבן בית שני), ואילו השלימות דביהמ"ק השלישי מרומזת ב(הבירור ד"ברזל" דלעו"ז, שלמטה גם מ"נחושת"[68], שעי"ז באים ל)השלימות ד"ברזל" דקדושה:

זהב וכסף ונחושת הם בסדר דמלמעלה למטה – שזהב הוא המשובח ביותר, כסף הוא למטה מזהב, ונחושת למטה גם מכסף. ומרומז גם בהר"ת שלהם: "זהב", ר"ת "**ז**ה **ה**נותן **ב**ריא", "כסף", ר"ת "**כ**שיש **ס**כנת **פ**חד", ו"נחושת", ר"ת "**נ**תינת **ח**ולה **ש**אמר **ת**נו"[69].

ועפ"ז י"ל, ש"זהב" מורה על (המשכן ו)בית ראשון שהי' בשלימות ("זה הנותן **בריא**"), ו"כסף" מורה על בית שני שחסרו בו חמשה דברים[70] (שלכן "יש סכנת פחד" שמא יהי' עוה"פ החסרון ח"ו דביהמ"ק כולו), ו"נחושת" (שלמטה מזהב וכסף) מורה על המעמד ומצב דזמן הגלות, שבגלל החסרון דביהמ"ק נעשים בנ"י במעמד ומצב של "**חולה שאומר תנו**", שזוהי הבקשה והדרישה מהקב"ה ליתן ("כל הנותן בעין יפה הוא נותן"[71]) את **ביהמ"ק השלישי** שיהי' **בתכלית השלימות** (גם לגבי המשכן ובית ראשון) – "מקדש אדנ-י כוננו ידיך"[72], "בנינא דקוב"ה"[73], בית **נצחי** (שאין אחריו חורבן).

ויש לומר, שמעלת **הנצחיות** דביהמ"ק השלישי (שלאחרי החורבן דבית ראשון ובית שני יבנה בית מקדש נצחי שאין אחריו חורבן) – מרומזת בהחוזק והתוקף ד"**ברזל**" דקדושה.

ה. ובסגנון דתורת הקבלה והחסידות:

ידוע[74] ש"ברזל" ר"ת בלהה רחל זלפה לאה, ד' נשי יעקב שהן האמהות די"ב השבטים, וכנגדן יש גם ד' בחי' בנוקבא דקליפה, כמ"ש בעוג[75] "ערשו ערש ברזל", שהן הלעו"ז דד' האמהות שבקדושה.

ולהוסיף, שגם סדרן של ד' האמהות שב"ברזל" (בלהה לפני רחל וזלפה לפני לאה, שפחה לפני גברתה) הוא הסדר דלעו"ז – "שפחה[76] כי תירש גברתה"[77].

ויש לומר, שגם בקדושה ישנו הסדר ד"ברזל" – שפחה לפני גברתה **למעליותא**:

ובהקדם מעלת האמהות לגבי האבות, כמ"ש באברהם "כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה", "שהי' אברהם טפל לשרה בנביאות"[78] – ע"ד ובדוגמת המעמד ומצב דלעתיד לבוא ש"נקבה תסובב גבר"[79], "אשת חיל עטרת בעלה"[80], שספירת המלכות תתעלה למעלה מכל הספירות (סוף מעשה במחשבה תחלה[81]), שמעין זה הי' אצל האבות, כמארז"ל[82] "שלשה הטעימן הקב"ה בעוה"ז מעין העוה"ב, אברהם יצחק ויעקב, שנאמר בהם בכל מכל כל"[83].

ועד"ז בנוגע למעלת **השפחות** לגבי הגבירות (בלהה לפני רחל וזלפה לפני לאה[84]), כמ"ש ברחל שנתנה שפחתה (בלהה) ליעקב "ואבנה גם אנכי ממנה"[85] – שהאמהות[86] הן בחי' מלכות **דאצילות**, והשפחות הן בחי' מלכות **בירידתה לבי"ע**, ועז"נ[87] "אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה", שהאבות שבונים המלכות ע"י נישואיהם

שאול סילם

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

עם האמהות[88], לא רצו (מצד עצמם) לישא השפחות כיון שמאסו בהירידה לבי"ע (ענינם של השפחות), ואעפ"כ, דוקא ע"י נישואיהם עם השפחות (בחי' המלכות בירידתה לבי"ע) נעשה בנין ועליית המלכות בתכלית השלימות ("שפחה כי תירש גברתה" למעליותא)[89].

ועד"ז יש לבאר גם בנוגע לביהמ"ק:

מבואר בדרושי חסידות[90] הטעם שביהמ"ק הי' **מאבנים** דוקא (דלא כהמשכן שהי' מעצי שטים), ועד ש"אין בונין בו עץ בולט"[91] (משא"כ שקוע[92]) – כיון שהיתה בו **מעין** השלימות דלעתיד לבוא שספירת המלכות תהי' למעלה מז"א ("אשת חיל עטרת בעלה"), ולכן נבנה מאבנים, דומם, שמורה על ספירת המלכות, ולא מעצי שטים, צומח, שמורה על ז"א (אבל **לא מברזל**[93] שלמטה מאבנים, שמורה על ספירת המלכות בירידתה לבי"ע).

ויש לומר, שבביהמ"ק דלעתיד לבוא[94] תתגלה מעלת המלכות (לא רק כפי שהיא באצילות, אלא גם ובעיקר) **בירידתה לבי"ע**, שתתבטא בהחוזק ותוקף (לא רק דאבנים, אלא גם) **דברזל** שהוא חזק יותר מאבנים, "ארץ (ספירת המלכות) אשר **אבני' ברזל**", ע"ד מעלת השפחות לגבי האמהות (שלימות בנין ועליית המלכות) שמרומזת בהר"ת ד"ברזל"[95].

ו. ואולי יש לומר, שהשלימות דברזל דקדושה שבביהמ"ק השלישי תבוא (לא רק **בחוזק ותוקף** הנצחיות, אלא גם בכך **שבנינו** יהי' (לא רק מאבנים, אלא) גם **מברזל**, שהברזל עצמו יהי' **חלק מהבנין** דביהמ"ק עצמו:

"ברזל אין כתיב . . במשכן ובמקדש. . שהחריב ביהמ"ק" – קאי על בית ראשון ובית שני שנחרבו ע"י ברזל; משא"כ מקדש העתיד, בית נצחי שלא שייך בו חורבן – לא שייך בו חשש מענין של ברזל דלעו"ז, כיון שלעתיד לבוא תתבטל מציאות הברזל דלעו"ז[96], ובמילא יכול וצריך להיות בנינו גם בברזל, כדי להדגיש את העילוי והשלימות **דהפיכת** הברזל[97] **שהחריב** ביהמ"ק לברזל שנעשה חלק **בהבנין** דביהמ"ק.

ויש לומר, שמ"ש בדברי הימים[98] (בנוגע לפעולתו של דוד בהכנת כל הדרוש לבנין ביהמ"ק) "הכינותי לבית אלקי הזהב לזהב והכסף לכסף והנחושת לנחושת **הברזל לברזל** גו'", "**וברזל** מאה אלף ככרים" – עיקרו ושלימותו במקדש העתיד[99] להבנות ע"י **דוד מלכא משיחא**[100], שבנינו יהי' (לא רק מזהב וכסף ונחושת בתכלית השלימות[101], אלא) גם **מברזל**[102].

הערות

[46]ד, ג.[47]פרש"י עה"פ.[48]ומודגש בעיקר **במזבח** – עיקרו של ביהמ"ק, "בית לה' מוכן להיות מקריבים בו הקרבנות" (רמב"ם ריש הל' ביהב"ח) – "ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית (שפוסלן ומכתתן בברזל) כי חרבך הנפת עלי' ותחללה", ש"המזבח נברא להאריך ימיו של אדם והברזל נברא לקצר ימיו של אדם, אין זה בדין שיונף המקצר על המאריך, ועוד, שהמזבח מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, לפיכך לא יבוא עליו כורת ומחבל" (יתרו כ, כב ובפרש"י – ממכילתא. וראה בארוכה בפי' הרמב"ן. תורה שלימה (אות תקנד-ה)).[49]מלכים-א ו, ז.[50]והשימוש בברזל לסתת את האבנים ("אבנים גו' גזית מגוררות במגרה", "חתוכות במגרה", "כלי ברזל מלא פגימות כו'" (שם ז, ט, ובמצודות)) הי' **בחוץ** – "שהי' מתקין מבחוץ ומכניס מבפנים" (סוטה מח, ב)*.

*) **ולדעת רבי יהודה – ש"אמר רבי נראין דברי רבי יהודה באבני מקדש" – גם מבחוץ לא השתמשו בכלי ברזל, אלא ע"י ה"שמיר" (סוטה שם).**[51]שמו"ר פל"ה, ה.[52]תרומה כה, ג.[53]ו"ברזל" שנזכר בדברי הימים – ראה לקמן ס"ו.[54]וראה ברכות לב, ב: "מיום שחרב ביהמ"ק נפסקה חומת ברזל כו' שנאמר ואתה קח לך מחבת **ברזל** וגו'".[55]ראה ספר הלקוטים (דא"ח להצ"צ) ערך ברזל. וש"נ.[56]תענית ד, א. וראה גם שם ז, א: "מאי דכתיב ברזל בברזל יחד, לומר לך מה ברזל זה אחד מחדד את חבירו אף שני תלמידי חכמים מחדדין זה את זה בהלכה".[57]עקב ח, ט.[58]ראה שמו"ר ספמ"ב. לקו"ת בלק סז, ד. אוה"ת תצוה ע' א'תשיז. מג"א ע' ב'ת-א (בהוצאת תש"נ – ע' רטז-ריז).[59]להעיר ש"ברזל" בגימטריא "גורל", שקאי על עצם הנשמה (אוה"ת שם).[60]ראה סוכה נב, ב: "אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש אם ברזל הוא מתפוצץ כו'". וראה מדרש משלי (פכ"ז. הובא בבחיי בא יב, לג): "ברזל בברזל יחד זה משה הצדיק ופרעה הרשע שהיו מתנקשין זה עם זה בשפתים . . עד שאתה אומר לא ידעתי את ה' סופך לידע כו'", היינו, שהביטול דפרעה, ברזל דלעו"ז, נעשה ע"י משה, ברזל דקדושה (אוה"ת מג"א שם).[61]פסחים פז, א. וראה אוה"ת פרשתנו תד, א.[62]שמו"ר ספמ"ט.[63]ראה חדא"ג מהרש"א ועיון יעקב לפסחים פח, א. לקו"ת מטות פג, ג. ובכ"מ.[64]פסחים שם.[65]ראה אוה"ת תשא ע' א'תתפח.[66]ראה חוקת כא, ט ובפרש"י.[67]ולהעיר, ש"נחשת" ר"ת נובלות חכמה שלמעלה תורה (הוספות לתו"א תשא קיא, ד. ובכ"מ). והשייכות ליעקב – ראה אוה"ת פרשתנו תח, א.[68]ראה זח"ב רכח, רע"א. אוה"ת תרומה ע' א'תיג.[69]ראה רבותינו בעה"ת ר"פ תרומה. פי' הרא"ש שם. אגרת הטיול (לאחיו של

שאול סילם

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

המהר"ל) חלק הרמז אות ז. תורה שלימה עה"פ תרומה כה, ג (אות לח). וראה סה"ש תשמ"ט ח"א ס"ע 263 ואילך (בארוכה). תנש"א ח"א ע' 347 הערה 87 ובשוה"ג.[70]יומא כא, ב.[71]ראה ב"ב נג, רע"א. וש"נ.[72]בשלח טו, יז.[73]זח"ג רכא, א.[74]ספר הליקוטים להאריז"ל **פרשתנו** מט, יא (וראה לקמן הערה 141). לקוטי תורה ושער הפסוקים ואתחנן ד, כ. עקב ח, ט. ועוד.[75]דברים ג, יא.[76]משלי ל, כג.[77]ראה אוה"ת תצוה ע' א'תרצב ואילך. א'תשלז ואילך. לקוטי לוי"צ אג"ק ע' תיז.[78]ויקרא כא, יב ובפרש"י.[79]ירמי' לא, כא.[80]משלי יב, ד.[81]פיוט "לכה דודי".[82]ב"ב טז, ס"ב ואילך.[83]לקו"ת שה"ש טו, ג. אוה"ת חיי שרה קכג, ב.[84]נוסף על הקדימה דרחל, ספירת המלכות, ללאה, ספירת הבינה.[85]ויצא ל, ג.[86]בהבא לקמן – ראה לקו"ת ס"פ ברכה. סידור (עם דא"ח) כא, ד.[87]תהלים קיח, כב.[88]כמודגש בהנישואין דיצחק ורבקה שהו"ע יחוד מ"ה וב"ן (לקו"ת ברכה צו, ס"ג. ובכ"מ).[89]ומודגש במלכות דוד, שלידתו היתה באופן שאביו (ישי) הי' סבור שבא על שפחתו, בסוד שפחה כי תירש כו' (ראה לקו"ת וסידור שבהערה 86).[90]תו"א ותו"ח ר"פ ויגש. לקו"ת וסידור שם. ובכ"מ.[91]רמב"ם הל' ביהב"ח פ"א ה"ט.[92]רדב"ז שם. ועוד. – וי"ל **דוגמתו** בברזל, ש"כל כלי ברזל **לא נשמע** בבית בהבנותו", **בגלוי** דוקא (ע"ד עץ בולט), משא"כ בהעלם, מחוץ לביהמ"ק (ע"ד עץ שקוע).[93]וברזל שמצינו בנוגע לעשיית המנורה, "אין לו זהב מביא אף של כסף של נחושת של **ברזל** כו'", ומנורה שעשו מלכי בית חשמונאי של **ברזל** היתה (מנחות כח, ב) – הרי: (א) כיון שהברזל הוא **תמורת** כסף וזהב ה"ז "ברזל" כפי ששייך להדרגא דכסף וזהב*, (ב) "שפודים של ברזל היו **וחיפום** בעץ", שאין הברזל נראה מבחוץ (ע"ד עץ שקוע). ואמה כליא עורב, טס של **ברזל** כמו סייף גובהו אמה על גבי המעקה סביב כדי שלא ישבו העורבים עליו (מו"ק ט, רע"א. וש"נ. רמב"ם הל' ביהב"ח פ"ד ה"ג) – הי' על גג המקדש, שגגין לא נתקדשו (פסחים פה, ס"ב. וש"נ. רמב"ם שם פ"ו ה"ז), כמו **בחוץ** (וראה לקמן הערה 102).

***) ע"ד המבואר בענין אבנים ולבנים, ש"אם לא נמצאו אבנים בונין בלבנים" (ראה לקו"ש ח"ו ע' 23 הערה 76).**[94]שבו תהי' השלימות דלעתיד לבוא ממש, לא רק מעין ודוגמא בלבד, כבבית ראשון ושני.[95]להעיר מהשייכות ל"חומת ברזל" – כי, "אשה" שייכת ל(תורה ו)"**חומה**, דכתיב נקבה תסובב גבר" (יבמות סב, ב), וד' נשי יעקב (ר"ת ברזל) הם "חומת ברזל" דקדושה (שעי"ז מהפכים ה"קיר ברזל" שבהנבואה ע"ד המצור על חומת ירושלים, כדלקמן ס"ז).[96]שאז לא תהי' מציאות הברזל שמקצר ימיו של אדם, ח"ו, כמ"ש (ישעי' ב, ד) "וכתתו חרבותם וגו'", ויתירה מזה – שיתבטל הענין דהיפך החיים. וראה תנחומא ס"פ יתרו: "בעוה"ז ע"י יצה"ר השנים מתקצרות, אבל לעתיד לבוא בלע המות לנצח ומחה ה' דמעה מעל כל פנים".[97]ראה אדר"נ פט"ז: "יצה"ר דומה לברזל שהטילוהו בתוך האור כל זמן שהוא בתוך האור **עושין ממנו כל כלים שירצו**, אף כך יצה"ר כו'".[98]דה"א כט, ב; ז (ושם כב, יד (טז): "ולנחושת **ולברזל** אין משקל" (מספר)).[99]בפי' הרמב"ן ס"פ יתרו: "והברזל אשר הקדיש דוד שלא נחקר משקלו לעשות ממנו כלים לכרות העצים ולחצוב האבנים הי'", אבל בנוגע להמשכן והמקדש עצמו מושלל הברזל לגמרי, עיי"ש. וראה השקו"ט בזה בתורה שלימה שם. וצ"ע גם מאמה כליא עורב ש"צורך בנין הבית הוא" (מו"ק שם), והיתה (לא רק במקדש, אלא גם) **במזבח** החיצון שבמשכן (ברייתא דמלאכת המשכן פי"א. יל"ש תצוה רמז שפה ובפי' זית רענן). ובפי' מהרז"ו (לשמו"ר שבהערה 51): "ומ"ש בסוף ד"ה א' והברזל לברזל וגו' מאה אלף ככרים ברזל, יתכן שהי' זה בחצרות ולא בפנימה" – שהברזל הי' בבנין המקדש עצמו (דלא כדעת הרמב"ן שהי' רק עבור הכלים לכרות העצים ולחצוב האבנים), אלא בחצר ולא בפנים. וצ"ע היכן מצינו שהשתמשו בחצרות דבית ראשון בכמות ברזל גדולה כזו (משא"כ במקדש העתיד להבנות – "אע"פ שהוא כתוב ביחזקאל אינו מפורש ומבואר", ויש מקום לומר שבנינו יהי' גם בברזל, כבפנים).[100]ועפ"ז יומתק שה"ברזל" נזכר רק (א) בהכנת המקדש ע"י **דוד** (ולא בבנין המקדש ע"י שלמה), (ב) **בדברי הימים** (ולא במלכים) שעיקרו "משום יחס **דוד המלך**" (פרש"י ריש דה"י. הקדמת הרד"ק לדה"י. עיי"ש), דוד מלכא משיחא, שעל ידו יהי' בנין ביהמ"ק השלישי.[101]נוסף על השלימות דזהב שהיתה בבתי המקדשות שלפנ"ז – "שבעה זהבים" (יומא מד, ס"ב).[102]**ומעין זה** הי' בבית שני (ששייך לביהמ"ק השלישי)* – כי, הברזל במנורה הי' בזמן החשמונאים בבית שני, וכן הברזל באמה כליא עורב שהיתה בבית שני, משא"כ בבית ראשון שמפני רוב קדושה שהיתה בו לא הי' צריך כליא עורב (ערוך ערך כל. וראה תוס' מו"ק שם. תוד"ה כליא מנחות קז, א. תוד"ה כגון ערכין ו, א). ויש לומר ההסברה בזה – שבבית שני היתה **ההתעסקות** בבירור והפיכת הלעו"ז** (משא"כ בבית ראשון שמפני רוב קדושתו נדחו החיצונים), ולכן מצינו בו גם ברזל, אבל, רק הברזל שבמנורה שבא במקום כסף וזהב ומחופה בעץ, והברזל שבאמה כליא עורב על גג המקדש שהוא כמו בחוץ (כנ"ל הערה 93), משא"כ בביהמ"ק השלישי יהי' ריבוי ברזל ("מאה אלף ככרים") בהבנין עצמו, כיון שיהי' בירור והפיכת הברזל **בתכלית השלימות**.

***) כמובן מזה שהפסוק "גדול יהי' כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון" (חגי ב, ט) נאמר על בית שני (ב"ב ג, ס"א) וגם ובעיקר על ביהמ"ק השלישי (זח"א כח, א).**

****) ועד"ז במשכן שהי'** במדבר **כדי לברר החיצונים (לקו"ת במדבר ג, ד ואילך. ובכ"מ) – הי' צורך באמה כליא עורב.**

שאול סילם

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

☜ הרבי מתייחס כאן לחטיבת ד' הצדיקות: בלהה, רחל, זלפה ולאה, ולא לבלהה וזלפה בתור סמל לחכמות העולם, אך אם נחבר את כל הנאמר לעיל אודות זיהוי בלהה וזלפה, לדברי הרבי, יוצאות תובנות מאוד מחודדות בענין חשיבות חכמות העולם בהבאת הגאולה ובנין בית המקדש השלישי.

סיכום דברי הרבי בענייננו:

- **תיקון בית המקדש**, שנחרב על ידי הברזל - **שיבנה על ידי ברזל**.
- **ברזל דקדושה**, ברוחניות, הוא ענין **ברז"ל** - בלהה רחל זלפה ולאה.
- כנגד האמהות דקדושה, קיימות **קליפות המרומזות** ב"**ערשו ערש ברזל**[27]" של עוג מלך הבשן.
- בסדר שבמילה ברז"ל, **השפחות בלהה וזלפה, קודמות לגבירות** רחל ולאה, מה שמצביע על יתרון מסוים שיש לשפחות, והוא "שפחה כי תירש גברתה" למעליותא.
- אם האמהות הן בחינת מלכות דאצילות, השפחות הן בחינת מלכות דאצילות **בירידתה לבי"ע**.
- אותם ה"מאה אלף" ככרי ברזל שהכין דוד לבית המקדש[28], שהתקשו המפרשים להסביר את מהותם, בהיות הברזל מרכיב מופרך בבנין בית המקדש, **ישמשו את בית המקדש השלישי, בו הברזל יהוה מרכיב עיקרי**.

אם נתרגם את התובנות למונחי המהלך שלנו, יוצא כי **יתרון השפחות, שפעולתן מהוה תפקיד עיקרי מאוד** (בתהליך הגאולה ולכן) **בבנין בית המקדש דלעתיד, מתבטא בכך שדוקא הן אלו המתעסקות עם העולם** (יורדות לבי"ע). וכן הוא בנוגע **למדע ולאמנות, העשוים לחבר את העולם הגשמי לתורה ולה'**[29]**. אך קיים צורך להזהר** (במשנה זהירות!) **מיניקת החיצוניים והקליפות הרבות, האורבים להן - ערש הברזל של עוג מלך הבשן**[30]**.**

ע"פ כל הנ"ל, מובן מקום ההלכה בהקשר לאמנויות. תפקיד ההלכה איננו לצמצם, לאסור, או לדכא, אלא לנתב את האמנויות (בנדון דידן) **לבצע תפקידם הנשגב: סיוע לתורה במובנה הרחב, והבאת הגאולה על ידי כך. ולהעיר: המספר האטומי של הברזל הוא 26 (הגימטריה של שם ה')!**

---

[27] פרשת דברים, דברים ג, יא. ולהעיר: העירו לי במהלך הרצאה, שהצורך ההולך וגובר בצריכת ברזל, אצל נשים, בדורנו, נעוץ אולי בעובדה כי קיימת זליגת ברזל לקליפות. במילים אחרות: הטיפול בתיקון העולם והמעורבות הגדולה עם העולם הגדול, מהווים הסתכנות גדולה, שמחירה, לעתים קרובות, היא ירידות והפסדים; ונראה שאותם ההפסדים מתבטאים בין השאר **בחוסר בברזל, הנפוץ כיום**. עוד להעיר מספר **אוהב ישראל** לצדיק מאפטא, פרשת דברים, על עוג מלך הבשן, שם ג"כ מקשר הצדיק רבי אברהם יהושע העשיל מאפטא, את ערש הברזל של עוג, לבלהה רחל זלפה ולאה, וז"ל: והוא מלך הבש"ן. בש"ן נוטריקון למפרע נו"ן שערי בינה. היינו הנו"ן שערי טומאה, ולזה הוא בהיפוך אתוון למפרע. **וגם היה ערשו ערש ברז"ל, נוטריקון בלהה רחל זלפה לאה**.

[28] דברי הימים א, כט, ז.

[29] בנוגע לתרומת המדעים לתורה במובנה הרחב, ולהבאת הגאולה, עי' לקו"ש חט"ו פרשת נח שיחה ב'.

[30] לגבי האמנויות, דומה כי ג' העברות עליהן יש ליהרג ולא לעובדן, יונקות ישירות מג' האמנויות: **עבודה זרה** מן הפיסול, **גלוי עריות** מן הציור, **ושפיכות דמים** מן המוסיקה (מוסיקה דכאונית משפיעה מאוד על הנפש, עד כדי עידוד של נטיות אובדניות ה"י).

שאול סילם
רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

ב. הרבי מליובאוויטש מה"מ בהדרכותיו לאמנים[31]

א) דברי הרבי לצייר שנפל ברוחו

להלן דברי כ"ק הרבי, מתוך **האגרות-קודש** שלו[32]:

שמחתי מאד לקרוא שמנצל את כח הציור שלו ומתכונן לערוך תערוכה, ואשר העתונות כתבה על כך ביקורות טובות. בטח יראה להתקדם בכך **ולנצל את כשרונו, שהשי"ת חננו, להביא חיזוק ביהדות ויראת שמים**.
בנוגע לעיקר מכתבו בו מתאונן על מעמדו ומצבו, ומרגיש עצמו שבור מאד ולעתים נופל ביאוש ואינו מוצא לעצמו מקום וכיוצא בזה, ולכן רוצה להתראות, כדי שנוכל לשוחח פנים בפנים.
...
בטח יודע שעיקר אמנות הציור, היא יכולתו להתנתק מהחיצוניות של הדבר, ומבלי הבט על הצורה החיצונית, יוכל להעיף מבט "פנימה" ולראות שם את פנימיות ועצמות הדבר, ואחר כך למסור זאת בציור, באופן שהרואה את הציור של הצייר, יתגלה לו [בציור] מה שלא הבחין בו קודם, כי ה'תוך' הי' מוסתר על ידי ענינים טפלים. כך מגלה הצייר את עצמות ומהות הדבר שהוא מצייר, **והרואה זאת, רואה את הדבר באור אמיתי אחר והוא תופס שלפני כן היתה לו טעות**.

ככל הדברים האלה וככל החזיון הזה, הוא אחד העיקרים בעבודת האדם לקונו.

כפי שיודעים מהתורה בכלל ומחסידות בפרט, **כל הבריאה כולה נובעת מ"דבר ה'", וה"דבר ה'" מהווה ומקיים אותה בכל עת ובכל רגע. רק שמצד כח הצמצום והגבורה האלוקי, נמצא דבר ה' בהעלם והסתר, ונראית רק החיצוניות**.

[כעת:] **ענין העבודה, הנסמך על האמונה הפשוטה שאין עוד מלבדו, הוא שהגישה לכל ענין בחיים תהי' מנקודת מבט זו, ושיביאו לידי גילוי, כל אחד כפי יכולתו, ככל היותר את האלוקות שבכל דבר**, ולהקטין, עד כמה שניתן, את ההעלם והסתר על החיצוניות על האלוקות בתוכו.

---

[31] מספר חודשים לאחר שריכזתי את הדברים דלהלן, הופיעה חוברת ששמה "אמנות יהודית בדור השביעי" (מוסף לגליון בית משיח לחג הפסח התשפ"ג). החוברת בת יותר משישים עמודים, ובה ידידי הרה"ח הסופר הנודע הרב מנחם שיחי' זיגלבוים, סוקר בכשרון רב את המהפכה שחולל הרבי מה"מ בהתייחסות לאמנות יהודית וחסידית, המשמשת כעוד כלי להפצת תורה וחסידות, ולהבאת הגאולה. מומלץ בחום!

[32] אגרת-קודש תתקנ"ו, מתוך אגרות-קודש ח"ד עמ' רכב ואילך, מודפס ג"כ בלקו"ש ח"ד עמ' 253 ואילך ובאגרות קדש המתורגמות ללה"ק, בח"א עמ' 175 ואילך - משם הועתקו הדברים שכאן. כל ההדגשות כאן לא מופיעות באגרת המקורית. ולהעיר: במורה לדור נבוך ח"ג עמ' 63 ואילך מופיע תרגום אחר של אותה האגרת.

שאול סילם
רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

ב) הרבי והצייר הנודע ר' ברוך נחשון

בספר **"יחדיו נמתיק סוד"**[33] מסופר סיפור התקרבותו של הצייר הנודע, הרה"ח ר' ברוך נחשון, לרבי מליובאוויטש. ושם מספר הצייר: ביחידות הראשונה אצל הרבי, שארכה כשלוש שעות, אמר לי הרבי: **דורות רבים עברו, וחוש הציור בכשרות לא ניתקן, ואתה תתקן**. שם מסופר עוד, שהרבי תמך כלכלית בצייר בשנותיו הראשונות בניו-יורק, פתח את התערוכה שעשה הצייר, ונכח בה כ-50 דקות, תוך כדי ששואל ומעיר הערות על הציורים. בתום הביקור, אמר הרבי: **אני מבקש שתפיץ את הציורים בכל האמצעים, בכל העולם**.

ג) הרבי והפסל חיים יעקב (ז'אק) ליפשיץ

בספר **יחדיו נמתיק סוד**[34], מובאים ציטוטים מאגרות ששלח הרבי, לפסל הצרפתי הנודע ז'אק ליפשיץ. כותב הרבי, בין השאר: הענין הוא, שאלו שחוננו בכישרון אמנותי, אם בפיסול או בציור וכדומה, יש להם את היתרון **שביכולתם להפוך דבר דומם, כמו מכחול צבע ובד, או עץ ואבן וכו', לצורה של דבר חי. במובן עמוק יותק, זוהי היכולת להעלות במידה מסוימת את הגשמיות לרוחניות**, אפילו כאשר היצירה עוסקת בעצמים דוממים, וק"ו כאשר היצירה האמנותית קשורה לבעלי חיים ולבני אדם, **ועל אחת כמה וכמה כאשר מנצלים את האמצעי האמנותי לקידום רעיונות, ובמיוחד כאשר מתבוננים בתורה ומצות, שזה מרומם את הכישרון האמנותי לדרגה הכי גבוהה שלו**.

באגרת אחרת[35], כותב לו הרבי: אחד ההבדלים היסודיים בין היהדות התורנית, להלניזם, משתקף בגישה לאמנות ... **בעוד שהגישה היוונית היתה להפוך רוחניות לגשמיות, גישת היהדות היא להפוך גשמיות לרוחניות**[36].

בספר **מורה לדור נבוך**[37] מובאת אגרת אחרת לאותו הפסל, שם כותב הרבי: הפסל, אפילו יותר מאשר האמן שמצייר, נוטל חתיכה חסרת צורה של חומר גס, בין אם זה אבן, עץ או מתכת, ונותן לה צורה ורעיון ששייך כל-כולו לתחום הרוחני, ובכך **מחדיר רוחניות וחיות לתוך דבר שלפני כך היה לא יותר מאשר גוש של חומר**.

---

[33] יחדיו נמתיק סוד - אבני דרך בתורתו של הרבי מליובאוויטש, ד. חיים, עמ' 343 ואילך.
[34] יחדיו נמתיק סוד, עמ' 341 ואילך.
[35] אף היא מובאת בספר יחדיו נמתיק סוד שם.
[36] עי' היום יום לכ"ז אלול: השי"ת יוצר מהרוחניות גשמיות, ועם ישראל יוצר מהגשמיות רוחניות.
[37] מורה לדור נבוך ח"ב עמ' 4-153.

שאול סילם
רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

ד) הרבי והמוסיקאי ר' אלי ליפסקר, שכינהו הרבי: "הבעל מנגן שלי"

עוד בספר **יחדיו נמתיק סוד**[38], מסופר: אלי הגיע לניו יורק כנער צעיר, עם אחיו הרב שניאור זלמן. כבר כילד קטן נמשך למוסיקה, אך האפשרויות הכלכליות של הוריו שעלו מרוסיה בשנות ה-50, לא אפשרו לו ללמוד מוסיקה בצורה מסודרת. מה גם שלימודי מוסיקה נתפסו אז כדבר מושלל מן היסוד. הוריו, אנשי חינוך, רצו שיקדיש את זמנו ללימודים בישיבה, והעיסוק במוסיקה לא היה אופציה מבחינתם, הם חששו שמא יסור מן הדרך. אך הנער לא ויתר על החלום המוסיקלי שבער בו, וכשהגיע לאמריקה חיפש אחר ההזדמנות הראשונה להגשים את חלומו. הוא חסך כסף ונרשם ללימודי מוסיקה באקדמיה, אותם השלים בין הסדרים בישיבה ולא על חשבונם.

לא עבר זמן והשמועה הגיעה לראשי הישיבה, אלה התכנסו וישבו על המדוכה, ולאחר דין ודברים, נמנו וגמרו לסלקו מן הישיבה.

כשנכנסה הנהלת הישיבה אל הרבי למסור את הדו"ח על מצב הישיבה, סיפרו גם על אלי. שאל אותם הרבי בפליאה: לזרוק אותו מהישיבה? אדרבה, הוא הרי לבד כאן בניו יורק, אולי הוא זקוק לעזרה?

למחרת אלי נקרא למשרדי ההנהלה, שם נשאל אם הוא זקוק לעזרה במימון לימודיו, הוא סירב בנימוס לתמיכה כספית, אך קיבל אישור מההנהלה להמשך לימודיו... ע"כ.

יש לציין שהרב אלי ליפסקר שימש כבעל תפילה ב-770 במנינו של הרבי, שהתבטא אודותיו שהוא "בעל המנגן שלי". הרב ליפסקר שימש כחבר בועדת הניגונים ליובאוויטש, וחיבר תווים לספר הניגונים.

[38] יחדיו נמתיק סוד, עמ' 344 ואילך.

שאול סילם
רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

ג. הלכה למעשה

א) פיסול

1. פיסול דמות אדם

א. דמות אדם היא כעין הדמות בה ה' מתראה לנביאים

במסכת עבודה זרה[39] (ובדומה במסכת ראש השנה[40]): תניא - כל הפרצופות מותרין[41], **חוץ מפרצוף אדם**. ומבואר בגמרא שם שאיסור זה נלמד מדרשת הפסוק[42]: לֹא תַעֲשׂוּן **אִתִּי** אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם: - לא תעשון אותי.

ופירש **הר"ן**[43]: כלומר, דמות שאני מתראה בו לנביאים. ובדומה, בפירוש **רבינו חננאל** למסכת ראש השנה[44]: כגון דמות אדם שאני מראה לנביאים בחזיונם, כדכתיב ביחזקאל[45]: (וּמִמַּעַל לָרָקִ֖יעַ אֲשֶׁ֣ר עַל־רֹאשָׁ֗ם כְּמַרְאֵ֤ה אֶ֙בֶן־סַפִּ֔יר דְּמ֥וּת כִּסֵּ֖א וְעַל֙ דְּמ֣וּת הַכִּסֵּ֔א) **דְּמ֥וּת כְּמַרְאֵ֖ה אָדָ֑ם עָלָ֖יו מִלְמָֽעְלָה:**

ב. פשוט שמדובר בדמות העשויה לנוי, והאיסור: דלמא יטעו, וידמו שהיא לע"ז

וכתב **הרמב"ם**[46]: אסור לעשות צורות **לנוי**, ואף על פי שאינה עבודת כוכבים, שנאמר: לא תעשון אתי, כלומר צורות של כסף וזהב שאינם אלא לנוי, **כדי שלא יטעו בהן הטועים וידמו שהם לעבודת כוכבים**[47]. **ואין אסור לצור לנוי** (מכל הצורות שבארץ) **אלא צורת האדם בלבד**.

ג. דוקא דמות אדם בולטת אסורה

ממשיך **הרמב"ם** שם: לפיכך אין מציירים לא בעץ ולא בסיד ולא באבן צורת האדם, **והוא שתהיה הצורה בולטת**[48] כגון הציור והכיור שבטרקלין וכיוצא בהן. ואם צר, לוקה, אבל אם היתה הצורה מושקעת או צורה של סמנין, כגון הצורות שעל גבי הלוחות והטבליות, או צורות שרוקמין באריג, הרי אלו מותרות, עכ"ל. וכ"ה **בשו"ע**[49]: אסור לעשותם ... במה דברים אמורים, **בבולטת** ...

---

[39] עבודה זרה מג, א.
[40] כל הסוגיא הדנה בפיסול ובציור, נמצאת בשלמותה, כמעט מילה במילה, ג"כ במסכת ראש השנה, כד, א-ב.
[41] פי' בקובץ שיטות קמאי: כגון חיה ובהמה, מותרין לצייריין, אף על פי שאדם ושור ואריה ונשר, שמשין למעלה הן, לא דמו, דהתם, ארבעתן יחד בגוף אחד, והכא, חד פרצוף אחד, ותו לא, חוץ מפרצוף אדם, דאפילו הוא לחודיה, אסיר.
[42] פרשת יתרו, שמות כ, כ.
[43] ר"ן, דפי הרי"ף יח, ב, למטה.
[44] ר"ח ראש השנה כד, ב.
[45] יחזקאל א, כו.
[46] רמב"ם הלכות עבודת כוכבים פ"ג ה"י.
[47] ולזאת **אסרה התורה** לעשות צורת אדם אף לנוי. אך עי' **בחוט שני - קונטרס בענין עשיית צורות** שבסוף ספר חוט שני - הלכות פסח, עמ' רכ"ה, שכתב: **ומסתברא דיסוד איסור עשיית צורות אין הוא עבודה זרה בעצמו,** אלא איסור כדי שלא יבואו לטעות בעבודה זרה, **ואין בזה דין: יהרג ולא יעבור**.
[48] כך נלמד מהגמרא שם מג, ב: תניא: טבעת שחותמה (פירש"י: צורתה) בולט, אסור להניחה.
[49] שו"ע סי' קמא ס"ד, לגבי "צורות שבמדור שכינה, כגון ארבעה פנים בהדי הדדי, וכן צורות שרפים ואופנים ומלאכי השרת, **וכן צורת אדם לבדו**".

שאול סילם

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

כאן המקום להעתיק את דברי **שו"ת דעת כהן**[50], המזכיר חומרה בה נהגו יהודים המצטיינים בחסידות ובפרישות, וז"ל:

ב"ה פעה"ק ירושלם תובב"א, ב' מ"ח תרפ"ו. אדון יקר מר אברהם נימן, צייר אקדמי, שלו'.

בתשובה על שאלתו, אם יש איזה מניעה ע"פ דין תורה, מלצייר ציורים של תמונות, של יהודים חרדים.

אתכבד בזה להודיעו, **שישנם חסידים שהם נמנעים מלצלם את תמונתם, וכן אינם נותנים רשות לציירים לצייר את צלמם, בצבע על היריעה, ויש לדבריהם מקום בשיטות של פוסקים[51], וקל-וחומר במהלך החסידות והפרישות**.

אבל ההלכה הפשוטה, שנתפשטה בישראל ע"פ דין השולחן-ערוך, היא, שלצייר צורת אדם בצבע על הלוח, וה"ה לצלם צלום פוטוגרפי, אין איסור מצד הדין, וכן נפוץ המנהג גם אצל חלק הגון מיראים וחרדים כשיש בדבר צורך של מצוה, וחבוב התורה והיהדות, או שאר ענין מוכרח ונחוץ .

וראוי מאד להדר, שלא יהיה הציור שלם לגמרי, כלומר יחד עם הרגלים, כי-אם הצד העליון לבדו, שהוא עיקר תפארת האדם והבלטתו האופית הרוחנית, שזהו המבוקש האידיאלי של הטובים שבציירים ובעלי האמנות .

ולאות אמו"צ הנני בזה חותם בברכה .

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

וע"ע **בהיכל הבעש"ט**[52], הנהגת רבי אברהם מסוכאטשוב, בעל האבני נזר, שלא להתאכסן בבית בו תמונות או ציורים (אך ע"ש[53] את מה שאמר אודות תמונת אדמו"ר הזקן (עליה התבונן כ-20 דקות): "לא לתמונות כאלו התכוונתי".

ד. האם האיסור באדם שלם דוקא, או שמא אפילו בראש לבדו

בזה נחלקו **רבותינו הראשונים**:

- **לדעת הרא"ש**[54], האי דאסרינן צורת אדם ... **דוקא בגולם שלם, אבל צורת הראש בלא גוף שלם, מותר**: ולא תעשון אותי דרשינן. וכ"פ מרן **בשו"ע**[55]: יש מי שאומר שלא אסרו בצורת אדם ודרקון, **אלא דוקא בצורה שלימה בכל איבריה**, אבל צורת ראש או גוף בלא ראש, אין בה שום איסור, לא במוצאו ולא בעושה. [הגה] וכן נוהגין.

---

[50] שו"ת דעת כהן סי' סו.

[51] עי' בשו"ת יביע אומר ח"ד יו"ד סי' כב, שם איתא: ואף על פי **שבשו"ת דברי מלכיאל** ח"ג (סי' נח), כ' להחמיר בזה, עפ"ד **הרשב"א בחי' לע"ז שאוסר לעשות צורת אדם אפי' בצבע ובדיו, שגם בזה נחשב כבולט. ושכל בעל נפש יחוש לזה**, ובעוה"ר בזה"ז נעשה כהיתר לצייר תמונת אדם ע"י פוטוגרפיא, וכל ישראל כשר ירחק מזה, **ובפרט שע"פ המקובלים, נמשך רוח הטומאה על הצורה וכו'**. ע"ש.

[52] היכל הבעש"ט חמ"ג עמ' תכ"ז ואילך, מאמר שני בנושא "תמונות ודיוקני צדיקים", המשך המאמר הראשון שהתפרסם בהיכל הבעש"ט חמ"ב עמ' שס"ז ואילך.

[53] שם עמ' תכ"ט.

[54] רא"ש עבודה זרה פ"ג סי' ה'.

[55] שלחן ערוך יו"ד סי' קמא ס"ז.

שאול סילם

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

- אך **הסמ"ג**[56] כתב, וז"ל: כתב מורי (שם תד"ה שאני ר"ג, ע"פ בה"ג) ... אבל **פרצוף אדם לבדו** לא מצינו שיהא אסור; **ואומר אני שאין להקל בזה, מאחר שאין כאן ראיה ברורה**, עכ"ל. וכתב על זה **הש"ך**[57]: **והמחמיר בכל זה תע"ב**[58]. וכן כתב **הט"ז**[59]: אבל צורת ראש כו'. בפרישה כתוב בשם רש"ל דבסמ"ג נוטה לאיסור אפי' בפרצוף אדם לבד.

ה. פרופיל של אדם / פיסול הצד הקדמי לבדו

כתב **בחכמת אדם**[60]: **יש אומרים** דפרצוף פנים אדם לבד, אסור[61], **ויש אומרים** דאינו אסור אלא כל צורת האדם[62]; דהיינו הראש בשתי עינים ובשתי אזנים וחוטם, וכל הגוף עם שתי ידים ושתי רגלים, אבל צורת הפנים לחוד, אפילו בשתי עינים ואזנים, **או אפילו צורת כל הגוף והוא רק צורת חצי הפנים והגוף**[63]**, מותר**; **וראוי להחמיר כדעת הראשון, דהוא איסור תורה** (סעיף ז' ובש"ך ס"ק כ"ה). ונראה לי דאף על פי שאינו אלא חצי הגוף מצד הפנים[64], אף על פי שאינו עושה כל הגוף פנים ואחור, מכל מקום אסור[65] (**וראיה מחותם** בסעיף ה'), עכ"ל.

ובדומה כתב **הבן איש חי**[66], וז"ל: אם הוא חצי גוף, כאדם השוכב על צידו, שאין בו אלא עין אחת ואוזן אחת וחצי חוטם ויד אחת ורגל אחת, מותר אפילו בולט, ויש חולקין ואוסרין בכל גוונא בבולט, וכיון שהוא איסור תורה, יש להחמיר כסברת האוסרין.

אך עי' בספר **הליכות עולם**[67] שהתיר באדם השוכב שתיארו הבא"ח, "שאין נראה ממנו אלא עין אחת ואזן אחת ויד אחת ורגל אחת, וצד אחד של החוטם, מותרת, כיון שאין שם תמונת אדם בשלמותו".

אעתיק כאן את דברי **היערות דבש**[68], שהעתיקם בספר חוט שני, בקשר לצורות אדם, וז"ל: ומאוד יש ליזהר מבלי להיות בתוך ביתו פרצוף וצלם בצורה בולטת, ואפילו צורה מצוירת בכותל, יש להזהר, **כי אין לך צלם ודמות דלא שריה בה רוח רעה** ... ומלבד דהוא אסור על פי דין, ובפרט בצורת אדם הבולטת. ורוב כלים מנחושת וכסף, הכל עליהם פני אדם, כאשר יעשו האומנים אשר

---

[56] סמ"ג לאוין כב, מוזכר בש"ך סי' קמא ס"ק ל"ב.
[57] ש"ך שם.
[58] ועי' **בפתחי תשובה** סי' קמא סק"י שהבין שגם לשיטת הרא"ש, צורת הפנים לבדן, אסורות, וז"ל: ואף דהרא"ש כתב, שראש בלא גוף, אין איסור, לא בעושה ולא במוצא, **כוונתו על ראש שלם אטום בלי צורת פנים ניכרת**, כה"ג ודאי לא סגי בלא גוף, אבל ראש וגוף בהדדי בדמות אדם שלם אף על פי שאין הצורה ניכרת בתבנית הפרצוף, אלא כגולם, אעפ"כ נראה הגוף אדם בקומה זקופה, ואסור. **אכן פרצוף פנים דאדם גרידא, פשיטא דאסור** ...
[59] ט"ז סי' קמא סקט"ו.
[60] חכמת אדם, שער איסור והיתר, כלל פה ס"ד.
[61] דעת הסמ"ג לעיל.
[62] דעת הרא"ש והשו"ע לעיל.
[63] והיינו פרופיל.
[64] כאן מדבר על חצי גוף מהצד הקדמי, אך לא פרופיל, אלא בעל ב' עיניים כו'.
[65] נראה שר"ל: אפילו לדעה המתירה בפרופיל, כאן יהיה אסור, כי הוא בעל ב' עיניים כו', וראיה מחותם, שודאי הוא לא פנים ואחור, ומפורש בגמרא שאסור.
[66] בן איש חי שנה ב' פרשת מסעי ס"י.
[67] הליכות עולם ח"ז פרשת מסעי ס"ה, עמ' רפ"ה ואילך.
[68] יערות דבש לפוסק ומקובל רבי יהונתן איבשיץ, דרוש ב'.

שאול סילם

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

לא מבני ישראל המה, לציור ופאר ... ואלמלא ניתנה רשות לעין לראות, היו חרדים ולא היו יודעים מה לעשות לרוב פחד, עכ"ל.

ו. דמות אדם שמטילים בה מום

בגמרא[69]: והא רב יהודה, דאחרים (רש"י: גוים) עשו לו (רש"י: צורה, בטבעת שהיה מניח), וא"ל שמואל לרב יהודה: שיננא, **סמי עיניה דדין** (רש"י: פחות צורתו). ועפ"ז כתב **בחכמת אדם**[70]: צורת אדם ... אם סימא עינו וכיוצא בו, מותר, דאין בו חשד.

ועי' **בשו"ת חתם סופר**[71], שם שאלו א' שרוצה ללמוד פיסול לפרנסתו, באיזו מידה יוכל לעשות פיסול של אדם שלם, וכותב לא הח"ס: בקל יכול להשתדל בבוא יומו לעשות צורה, **יניחנו סומא בעין א', ויגמרו א' משארי תלמידים אינם נימולים**[72] **העומדים שם**.

וע"ע **בשו"ת חתם סופר**[73] ג"כ, שכתב: ואמנם שיעור פחיתות הצורה, ג"ז נראה פשוט **דסגי בקוטע ראש אזנו או ראש חוטמו**, וכדתנן במשנה פרק ר' ישמעאל[74] כיצד מבטלה? קוטע ראש אזנה או ראש חוטמה. ומה שפירש"י בר"ה כ"ה: סמי **עיני'** דדין: השחת **צורתו**, נראה דהיה קשה לרש"י מ"ט ציוה לסמות עינו דוקא, ולא ראש חוטמו כמוזכר במתניתן, ועוד וכי עין רואה יש לה לצורה, שיוצדק עליו סמיות עינו? ואפשר עוד דס"ל כהר"ן, דעל הטבעות היה מצורה שברקיע שבמדור התחתון, ולא שייך בהו עין כלל, ע"כ היה נראה לרש"י דהאי עינו, אינו עין רואה, אלא צורתו, כמו[75]: עינו **כעין** הבדולח, שפרושו **צורתו ותוארו** כתאר הבדולח, ה"נ דכוותי', והך סמי עיני', כמו סמי בריתא מקמי מתניתין שפרושו מחוק הבריתא ה"נ סמי עינו מחוק צורתו והשחתה, **ולא ביאר במה ישחתנה**, כי דבר מבואר במתני' דסגי בראש חוטמו. כך היה נ"ל בפשיטו', וכן ראיתי מעשה מרבותי זצ"ל. וכן נהגתי בכמה צורות שעל כלי' שיש לי בתוך ביתי.

אך **בהערות הגרי"ש אלישיב**[76], כתב, לגבי צורות אדם העשויות למשחק הילדים: **וצריך שישחית עינו או כלל צורתו, אך להשחית אזנו, אינו מתירו בזה, כיון דאינו משחית פני הצורה ממש**.

ז. צורת אדם היום, בובה של ילדה

יש לציין שעל אף שכתב **בחכמת אדם**[77]: ונראה לי דצורת אדם, בזמן הזה, מותר **להשהותן**, דכיון דאינו אלא משום חשד, וידוע דבזמן הזה, אין עובדין לצורת אדם, ואותו שנעבד עושין אותו משונה וכן מתלמידיו הנעבדים יש בכל אחד מהן סימן, ואלו, ודאי אסור להשהותן. **אבל שאר צורת אדם,**

---

[69] עבודה זרה מג, ב.
[70] חכמת אדם שם סוף ס"ו.
[71] שו"ת חתם סופר ח"ב (יו"ד) סי' קכח.
[72] היינו גוי.
[73] שו"ת חתם סופר חלק ו - ליקוטים סימן ו.
[74] עבודה זרה פ"ד מ"ה.
[75] פרשת בהעלותך, במדבר יא, ז. ושם עינו, היינו מראהו.
[76] הערות הגרי"ש אלישיב מסכת ראש השנה כד, ב.
[77] חכמת אדם שם.

שאול סילם

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

ומכל שכן אם סימא עינו וכיוצא בו, מותר, דאין בו משום חשד, עכ"ל, הרי שלא התיר החכמת אדם אלא להשהותן, **ולא לעשותם**.

ועי' **בחוט שני**[78], שכתב: **לעשות** צורת אדם, הרי זה איסור דאורייתא, ואסור אף כשאין דרך לעבוד צורות אלו. לפיכך, **אם נשבר היד או הרגל של ה"בובה"**, יש בזה חשש איסור דאורייתא להחזירם, דנמצא עושה צורת אדם בידים, ועובר משום "לא תעשון אתי"!

אך מצינו **בשו"ת יחוה דעת**[79] קולא גדולה גם בעשיית בובה לשחק בה, וז"ל: אבל בובות העשויות לצורך תינוקות לשחק בהן, נראה שאין **בעשייתן** שום איסור, וכל שכן שמותר לקנותן ולהשהותן ברשותו. וביחוד, לפי מה שכתבו התוספות (עבודה זרה מ"ג ע"ב) בד"ה והא רב יהודה, שמתבאר מדבריהם שכל עיקר האיסור בזה הוא משום חשד עבודה זרה. וכמו שהוכיח במישור בספר מקור מים חיים ביורה דעה (סימן קמ"א סעיף ח'). **ואילו לגבי בובות, הכל יודעים שאין בזה שום סרך של עבודה זרה, ובמיוחד בזמנינו**[80].

ח. צניעות בפיסול ובציור

נפסק **בשלחן ערוך**[81]: צריך אדם להתרחק מהנשים מאד מאד. ואסור לקרוץ בידיו או ברגליו ולרמוז בעיניו לאחד מהעריות. ואסור לשחוק עמה, להקל ראשו כנגדה **או להביט ביופיה**. ואפילו להריח בבשמים שעליה אסור. ואסור להסתכל בנשים שעומדות על הכביסה. **ואסור להסתכל בבגדי צבעונים של אשה שהוא מכירה, אפי' אינם עליה, שמא יבא להרהר בה**. פגע אשה בשוק, אסור להלך אחריה, אלא רץ ומסלקה לצדדין או לאחריו. ולא יעבור בפתח אשה זונה, אפילו ברחוק ארבע אמות. **והמסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה ונתכוין ליהנות ממנה, כאלו נסתכל בבית התורף (פי' ערוה) שלה**. ואסור לשמוע קול ערוה, או לראות שערה. והמתכוין לאחד מאלו הדברים, מכין אותו מכת מרדות. ואלו הדברים אסורים גם בחייבי לאוין.

---

[78] חוט שני לגה"ר נסים קרליץ ז"ל - קונטרס בענין עשיית צורות שבסוף ספר חוט שני - הלכות פסח, עמ' רל"ב.

[79] שו"ת יחוה דעת ח"ג סי' סד.

[80] אך להעיר שבקצור שלחן ערוך ילקוט יוסף (סי' קמ-קמא - דין הצלמים וצורות עבודה זרה, ס"א), נטה להחמיר יותר, וז"ל: והמנהג להקל לקנות לילדים הקטנים לשם שחוק ושעשוע, בובות העשויות תבנית אדם שנעשו לשם משחק, **ומכל מקום, טוב להחמיר היכא דאפשר, שלא לקנות בובות תבנית אדם שלם בכל חלקי גופו ואבריו, רק חצי הגוף העליון, או כאותם הנראות מצד אחד, דהיינו עין אחת וחצי חוטם ויד ורגל**. ומותר לסחור בהם למכור ולקנות, גם בתבנית אדם שלם בכל איבריו. **ואותם בתי חרושת העושים זאת לכתחלה, מאן לימא לן שברצון חכמים עושים. והשואל על זה, לעשות מעשה לכתחלה, מורים לו להחמיר.** ומכל מקום אין למחות בידי המקילים לעשות כן [יביע אומר ח"ג סי' ח, וח"י חיו"ד דף שעב טור א, ד"ה והנה. יחוה דעת חלק ג' סימן סד עמוד רג. הליכות עולם ח"ז עמ' רפב].

[81] שלחן ערוך אבן העזר סי' כא ס"א.

שאול סילם

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

ועי' בספר **רב ברכות**[82] **שאסר הסתכלות בתמונה של אשה**, משום הרהור. וכ"כ באריכות **בשו"ת אז נדברו**[83]. וכ"פ ג"כ **בשו"ת יביע אומר**[84]. וע"ע **בתחומין**[85], מאמר הגה"ר דוד ספקטור: אמנות וצניעות, ושם[86] דיון נרחב אודות גדרי צניעות בציור ובפיסול.

ט. ביקור במוזיאון שעוה

עי' **בשו"ת אבני ישפה**[87] שדן בביקור במוזיאון שעוה, וכותב: נראה לי דתליא אם יהודים עשו את הצורות או גויים ... דאם גויים עשו אותם, אע"פ שאסור ליהודי לומר לגוי לעשות צורות[88] ... כיון שכבר נעשו הצורות, כתב החכ"א כלל פ"ה דין ו' דבזמן הזה, מותר להשהותם ... אבל במוזיאון בארץ ישראל דידוע שהצורות של אדם **נעשו בידי ישראל**, שמעתי בשם גאון אחד שליט"א דאסור לבקר שם. ונראה טעמו, דכיון דכל מה שהולכים שם הוא ליהנות מן הצורות היפות, הרי **יש כאן חילול השם שהולך להנות מעשיית עבירה** ... **ועוד יש בזה משום מסייע בידי עוברי עבירה**, שאם לא היו באים אנשים להסתכל, לא היו עושים את הצורות הללו, ולכן למעשה אסור לבקר שם; עכ"ל.

אך לגבי **עצם ההסתכלות על פסלים** - מביא בשו"ת אבני ישפה שם[89] את דברי החכמת אדם, שכתב: אסור להסתכל בצורת אדם, שהרי נקרא פסל, ועובר משום: אל תפנו אל האללים; אך דוחה את דבריו, מדברי השו"ע[90] ונו"כ[91], שאסרו הסתכלות על פסל שנעשה לעבודה זרה דוקא, ולא על פסל שנעשה לנוי.

2. פיסול ד' הפנים שבמרכבה, וכן פיסול שרפים ואופנים ומלאכי השרת

א. ד' הפנים שבמרכבה

לפי **הגמרא**[92], פיסול **ד' הדמויות שבמרכבה יחד**, אסור מן התורה, ונלמד מן הפסוק: לא תעשו אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם. ודורשים **לא תעשון אתי: לא תעשון כדמות שמשי המשמשים לפני במרום**. **ופירש"י** שד' הפנים, היינו: **פני שור ואדם ואריה ונשר, לחיה אחת**, דוגמת חיות הקדש, דכתיב: אתי - השרויות אצלי.

---

[82] רב ברכות לבעל הבן איש חי, מערכת הצד"י – צורת אדם, קלא, ב.
[83] שו"ת אז נדברו חי"א סי' נ"א.
[84] שו"ת יביע אומר ח"א או"ח סי' ז' אות יג.
[85] תחומין חי"ח עמ' 100 ואילך.
[86] שם עמ' 104 ואילך.
[87] שו"ת אבני ישפה לרב ישראל פסח פיינהנדלר, ח"א סי' קנא, ענף ג.
[88] ושם דן במוזיאון שעוה בו נעשו הצורות על ידי גויים, ע"פ בקשת יהודים.
[89] שו"ת אבני ישפה שם ענף ה.
[90] שלחן ערוך יו"ד סי' קמב סט"ו.
[91] עי' ש"ך יו"ד סי' קמב סקל"ג; מ"א או"ח סי' שז סקכ"ג.
[92] עבודה זרה מג, ריש עמ' ב'.

שאול סילם

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

וע' **בתוספות**[93] שכתבו: ואם תומר: **כיון דפרצוף אדם לחודיה אסור, אמרי איצטריך לאסור דמות ארבעה פנים בהדדי**, תיפוק ליה דאיכא דמות אדם! ותירצו: וי"ל **לחייב אף כשמצא פרצוף אדם, והשלים לד' פנים**. **אי נמי: לעבור בשני לאוין**.

ופסק מרן **בשו"ע**[94]: אסור לצייר צורות שבמדור שכינה, **כגון ד' פנים בהדי הדדי**, וכן צורות שרפים ואופנים ומלאכי השרת. וכן צורת אדם לבדו, כל אלו אסור לעשות **אפילו הם לנוי**. והוסיף ע"ז **הרמ"א** שבכל אלו, האיסור בדמויות **בולטות** דוקא.

ב. צורות שרפים ואופנים ומלאכי השרת

גם איסור פיסול צורות אלו נלמד **בגמרא**[95], מברייתא הדורשת: לא תעשון אתי: לא תעשון כדמות שמשי המשמשים לפני במרום, **כגון אופנים ושרפים וחיות הקדש ומלאכי השרת**.

וע' **בר"ן**[96]: שפירש: כגון אופנים ושרפים וחיות הקש ומלאכי השרת. **כלומר בדמות שהן נראין בו במראה הנבואה, דהיינו אדם שיש לו כנפים**.

ועי לעיל בדברי **השו"ע**: וכן צורות שרפים ואופנים ומלאכי השרת.

3. פיסול וציור[97] **דמות חמה, לבנה, כוכבים ומזלות**

איסור פיסול צורות אלו נלמד **בגמרא**[98] מברייתא הדורשת: לא תעשון אתי - לא תעשון כדמות שמשי המשמשין לפני במרום, **כגון חמה ולבנה, כוכבים ומזלות**.

א. דמויות אלו אסורות אפילו לא בולטות; ציור דמויות אלו בצבעים

ולהעיר: הסוגיא, במסכת עבודה זרה[99] ובמסכת ראש השנה[100] מתחילה מקושיא על **המשנה בראש השנה**[101], לפיה: דמות צורות לבנה היו לו לרבן גמליאל, בטבלא ובכותל, בעלייתו, שבהן מראה את ההדיוטות, ואומר: הכזה ראית, או כזה?

ושואלים **התוספות**[102], בהמשך הסוגיא: ואם תומר: אמאי לא משני דצורת לבנה לא היתה בולטת, ולכך עשאה רבן גמליאל! **ואור"י וריב"א** כי **בחמה ולבנה ומזלות, אין חילוק בין בולטין לשוקעין, וכן ברקיע, שוקעין הם**, ולא מפליג בהכי אלא גבי פרצופין וכיוצא בהן, עכ"ל.

---

[93] תוספות ע"ז מג, א, ד"ה לא תעשון אתי.
[94] שו"ע יו"ד סי' קמא ס"ד.
[95] עבודה זרה מג, ב.
[96] ר"ן עבודה זרה, יח, ב בדפי הרי"ף למטה, ד"ה תנן התם.
[97] כשלא מצויין שמתייחסים לציור דמויות אלו, ההתייחסות לפיסול בדוקא.
[98] עבודה זרה שם.
[99] עבודה זרה מג, א-ב.
[100] ראש השנה כד, א-ב.
[101] משנה ראש השנה כד, א.
[102] תוספות עבודה זרה מג, ב, ד"ה והא ר"ג.

שאול סילם

רב קהילת חב״ד בגילה – עיה״ק ירושלים ת״ו
מח״ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב״ד

ובדומה כותב **הרא"ש**[103]: תימא, אמאי לא משני דצורת לבנה לא היתה בולטת? **וריב"א ור"ת ז"ל** היו אומרים **דבחמה ולבנה, כוכבים ומזלות, אין חילוק בהן בין בולטין לשוקעין. כי נראין בעינינו כשוקעין ברקיע**. ואין חלוק בין בולטין לשוקעין אלא בצורות ופרצופות.

וכן כתב **הטור**[104]: **ורבינו תם** כתב דבצורת חמה ולבנה כוכבים ומזלות, אין חילוק בין בולטת לשוקעת, דאין חילוק בין בולטת לשוקעת אלא בשאר צורות ופרצופין.

וכן **ברמב"ם** הלכות עבודה זרה[105]: וכן אסור לצור דמות חמה ולבנה כוכבים מזלות ומלאכים, שנאמר: לא תעשון אתי לא תעשון כדמות שמשיי המשמשין לפני במרום, **ואפילו על הלוח**. וע"ש **שהראב"ד** חולק על החילוק שעושה הרמב"ם בין צורת אדם לצורת המשמשין במרום. ואגב דבריו, למדנו שהבין ברמב"ם ש"צורת משמשין, **אפילו הם שוים**, לא בולטים ולא שוקעים, אסורים". וכן עי' **בר"ן**[106] שהקשה על הרמב"ם בחילוקו זה. וכתב: אולי סובר הרב ... חמה ולבנה כוכבים ומזלות, מפני שאין נראין בולטין, ואף בגלגלים, אינן בולטין אלא משוקעות בתוכו, עכ"ל. וכתב **הכסף משנה**[107]: ואיני יודע למה כתב הר"ן טענה זו כמסופק בה, שהרי בעלי התוס' סוברים כן, דבחמה ולבנה ככבים ומזלות, אין חילוק בין בולטין לשוקעין, ומטעם שכתב הר"ן, וכ"כ הרא"ש ז"ל בפסקיו.

להלכה: פסק **השו"ע**[108]: וצורת חמה ולבנה וכוכבים, אסור, **בין בולטות בין שוקעות**. וכתב **הש"ך**[109]: מה שמציירים על הכותל ולוח, **אף על פי שהוא שוה, מיקרי שוקעת** ... צורת חמה ולבנה וכיוצא בהן, דהן נמי שוקעים ברקיע, אסור אפילו בשוקעת. ועי' **בט"ז**[110] שכתב: ונראה **דציור הוא עדיף אפילו ממשוקעים, דאין בציור שום ממשות**; ומכל מקום נראה דאותן שמציירים במחזורים[111] בתפלת גשם, צורות המזלות, לא יפה הם עושים, כיון שהם מכוונים לעשות צורת המזלות. אך עי' **בנקודות הכסף**[112] שכתב על זה: ומה שכתב (הט"ז) לחלק בין ציור דעדיף ממשוקעת, אינו נכון כלל, כדמשמע מכל הפוסקים, אלא הנכון כמ"ש בש"ך, ע"ש.

אך עי' **בשו"ת יביע אומר**[113] שלימד זכות[114] על המקלים בציור, ע"פ דברי **המרדכי**[115], שכתב בשם המהר"ם מרוטנבורג, שציור חמה ולבנה על ידי צבעים, פשוט שמותר, כיון שאין בו ממש;

---

[103] רא"ש, עבודה זרה פ"ג סי' ה'.
[104] טור יו"ד סי' קמא.
[105] רמב"ם הלכות עבודה זרה פ"ג הי"א.
[106] ר"ן יט, א למעלה, בדפי הרי"ף.
[107] כסף משנה על דברי הרמב"ם הנ"ל.
[108] שו"ע יו"ד סי' קמא ס"ד.
[109] ש"ך על דברי השו"ע שם, סקכ"ה.
[110] ט"ז יו"ד סי' קמא סקי"ג.
[111] עי' ג"כ להלן, בפסקת ציורים בבית הכנסת, שהבאנו בשם הרמ"א או"ח צ, כג, שאסור לצייר ציורים בספרים שמתפללין בהם, שלא תתבטל הכוונה.
[112] נקודות הכסף לבעל הש"ך, ד"ה צייר כוורא כו', על דברי הט"ז הנ"ל.
[113] שו"ת יביע אומר ח"י יו"ד סוף סי' נח, בקובץ הערות והארות על שו"ת רב פעלים ח"ד חלק יורה דעה, אות ו.
[114] אך ע"ש (מובא להלן), שו"ת יביע אומר ח"י יו"ד סי' נח אות ו.
שהוא בעצמו אוסר אפילו ציור שמש חלקית.
[115] מרדכי עבודה זרה מג, א.

ומכך שהתיר זאת הרמ"א **בדרכי משה**[116] ע"פ דברי המרדכי הנ"ל. וכתב היביע אומר שם, על דברי הש"ך בנקודות הכסף: וק"ק שלא זכר שר מדברי הרמ"א, שהוא תנא דמסייע ליה להט"ז.

ועי' **בהערות הגר"מ אליהו ז"ל על הקצור שו"ע**[117], שכתב גם כן: **אריגה שאורגים בבגד, ומה שמציירים בכותל או לוח בסממנים,** אין **דינו** בצורה בולטת, אלא **כשוקעת**. ויש אומרים דמה שמציירין בצבע בסממנין, מותר בכל ענין, דאינו לא בולט ולא שוקע. **ויש להחמיר כסברא הראשונה**.

ב. ציור שמש, ירח וכוכבים, שלא בשלמותם

עוד כתב **הש"ך** שם[118]: ונראה **דכל צורות דאסרינן, אינם אסורים אלא בצורה שלימה ממש**, כגון צורת אדם בשתי עינים, וחוטם שלם וכל הגוף וכיוצא בו. אבל לא חצי הציור כדרך קצת המציירים צד אחד של הצורה, וזה אינו אסור נ"ל.

ג. ציור שמש

בחוט שני[119]: לצייר את החמה אסור ... ואולם **לאחר שהתחיל שקיעת החמה, מותר לצייר את החלק של החמה הנראה לעינינו, היות ואין צורתה שלמה**, עכ"ל. ובדומה כתב **בשו"ת שבט הלוי**[120], וז"ל: כן מסתבר שסו"ס חמה נראה לעולם שלימה, ומה שנכנסה בחלקה תחת האופק, אינה סיבה לאסור גם חצי צורת חמה, עכ"ל. ובדומה

אך עי' **בדרכי תשובה**[121], שכתב: כ' בספר מקור חיים - ודע דבאיסור עשיית **חמה** ולבנה בעיגול, נראה בפשיטות מכל הפוסקים **דאסור אפילו בחצי עיגול**, עכ"ל הדרכי תשובה. וכ"פ **בשו"ת מנחת יצחק**[122]. וכ"כ ג"כ **בשו"ת יביע אומר**[123] שהביא תחילה בזה דעות שונות, והפטיר: אך **לפע"ד, גם בדין חמה חסרה, יש להחמיר**.

ד. ציור שמש על ידי ילדים

עי' **באגרות משה**[124], שכתב: בדבר התינוקות שמציירין בדיו ובצבע צורת לבנה וחמה. אם יש ממש דמיון להלבנה ולחמה, שאנשים גדולים יאמרו שהוא צורת חמה ולבנה, יש לאוסרם לאלו שבאו לחינוך ... אבל בשביל זה לא טוב ללמד לתינוקות לעשות ציורי חמה ולבנה, דרוצים שילמדו ברוב זמן לעשות ציורים הדומות ממש, שזה הו הוא דבר אסור. **ולמה לנו ללמדם, כיוון שכשיוכלו לצייר היטב, נאסור להם**.

---

[116] דרכי משה יו"ד סי' קמא ס"ה.

[117] קצור שו"ע סי' קסח.

[118] ש"ך שם סוף סקכ"ה.

[119] חוט שני - קונטרס בענין עשיית צורות שבסוף ספר חוט שני - הלכות פסח, עמ' רל"ו.

[120] שו"ת שבט הלוי ח"ז סי' קלד אות ז'.

[121] דרכי תשובה סי' קמא סקנ"א.

[122] שו"ת מנחת יצחק ח"י סי' עב.

[123] שו"ת יביע אומר שם.

[124] אגרות משה או"ח ח"ה סי' ט אות ו'.

ובדומה כתוב **בשו"ת עשה לך רב**[125]: פשוט וברור שציור חמה, לבנה וכוכבים, אסור (יו"ד סימן קמ"א סעיף ד'). ושאלתך לגבי קטן המצייר, פשוט שהוא כבר בר-הבנה קצת אם כבר יודע הוא לצייר חמה ולבנה וכוכבים, **ולפחות הוא בן שלש ארבע שנים, וזה חובה על אביו ואמו להפרישו מכל מעשה איסור מכל סוג שהוא**. ועיין בשו"ע סימן שמ"ג ובמשנה ברורה שם סק"ד.

אך עי' **בשו"ת שבט הלוי**[126], שכתב: שאלה: האם מותר לצייר שמש וירח וכוכבים **בפרשת בראשית** כשלומדים עניני בריאת העולם, האם זה נחשב להתלמד שמבואר בשו"ע (שם) שמותר, או לא? וכן מציירין **חלום יוסף** בפרשת וישב, האם זהו בכלל להתלמד? תשובה: הרי הש"ך בנקודת הכסף התיר אפילו ציורים של י"ב מזלות מטעם להבין ולהורות, ומכ"ש להתלמד כענינינו.

ה. ציורי שמש וירח, להודיע על זמני היום

עי' **בשו"ת קנה בשם**[127], שנשאל "אם מותר לצייר צורת חמה ולבנה **כדי לסמן בזה סימני זמני הלילה והיום**, הזריחה והשקיעה והלילה, צורת החמה להורות על הזריחה, צורת החמה מעוננת להורות על זמן השקיעה, וצורת הלבנה להורות על הלילה", והשיב שיש בציורים אלו איסור דאורייתא דלא תעשון אתי, ואפילו בציור בעלמא בלא שום ממשות, ואפילו אם החמה והלבנה חסרים.

ו. צילום שמש, הקרנת תמונה של שמש

עוד **בחוט שני** שם, בהמשך הדברים, כתב: **אסור לצלם החמה קודם שקיעתה**, דנמצא כותב ציור החמה שאינו בולט, **אבל לאחר שהתחיל שקיעתה, מותר לצלם החמה**, עכ"ל. **ובשו"ת מנחת יצחק**[128] כתב שגם הקרנה של תמונת השמש, אסורה, אף על פי שאינה מתקיימת; ושם אסר אפילו בשמש חלקית.

אך עי' **בשו"ת עשה לך רב**[129], שחילק בין ציור חמה וכו', שאוסר, לבין צילום, שמתיר, בצירוף כמה סיבות.

ז. ציור ירח

עוד **בחוט שני** שם: לצייר מקצת הלבנה כמו שנראה בתחילת החודש, מבואר בגמ' שאסור, מהא שהקשו היאך עשה רבן גמליאל צורת לבנה, והרי עשה צורות של תחילת החודש לעדים. וצ"ע מאי שנא חמה, שמותר לציירה כשהיא פגומה, היינו שאינו מצייר את כל צורת החמה, ואילו לבנה, אסור לצייר אף רק חלק מן הלבנה. והנראה שהאיסור לצייר צורת הלבנה, אינו שאסור לצייר את הכדור שעליה נראית הלבנה, **אלא לבנה נקראת מה שאנו רואים את זוהר החמה שמאחרה אל הלבנה, וזה מה שנראה לעינינו, וזה, אסור לצייר**. וממילא, כיון שהדרך שהחמה מזהירה אל הלבנה, הוא שבתחילת החודש מזהיר רק חלק קטן מן הכדור, ובהמשך הימים, זה מזהיר יותר ויותר, הרי שמה שנראה לעינינו, זה כל הלבנה, ובתחילת החודש, שנראה לעינינו רק חלק קטן,

---

[125] שו"ת עשה לך רב ח"ה סי' ע.

[126] שו"ת שבט הלוי חלק ז סימן קלד. הובא ג"כ בספר חמה ולבנה לרה"ג צבי כהן ז"ל, עמ' ס"ד.

[127] שו"ת קנה בשם ח"ג סי' נא.

[128] שו"ת מנחת יצחק שם.

[129] שו"ת עשה לך רב ח"ו סי' נד.

שאול סילם
רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

הרי זוהי כל הלבנה, ומי שעושה או מצייר חלק קטן זה, הרי זו כל הלבנה, ומשום הכי, הקשו היאך עשה רבן גמליאל צורות לבנה, דאין זה לבנה פגומה, אלא צורתה השלימה ... **ולכן הרוצה לצייר דמות לבנה, יש לו לצייר** ... **צורת לבנה שהעננים נכנסים לתוכה, ומכסים את מקצתה**.

עוד **בחוט שני**[130]: **מסתברא שמותר לעשות מבצק, עוגיות בצורות ירח וכיוצ"ב**, דגדר האיסור ... היינו כשעושה צורה שזוהי התמונה של הדבר, פירוש אם רוצים להראות את הצורה של הלבנה, משתמשים בצורה זו להראותה ... אבל אין זה תמונת הירח, כגון אם ירצו להראות לאדם מהו ירח, לא יראו לו עוגיה בצורת ירח, שזה עוגיה ולא ירח ... אבל **לצייר צורות על גבי עוגיות, צורות האסורות** ... **אסור**, עכ"ל. אך עי' **בשו"ת שבט הלוי**[131] שהסתפק אם מותר לעשות עוגיות בצורות האסורות, והסיק שיש להימנע מזה.

ח. ציור כוכבים

עוד **בחוט שני** שם: אע"פ שהכוכב הוא עגול כמו החמה והלבנה, מכל מקום, היות שנראה לנו כאילו יש לכוכב זנבות כאילו יוצאים ממנו ניצוצות, על כן נקבע איסור צורתו בצורה הזו. ואסור לצייר בצורה הזו, אבל אם פוגם קצת מהצורה הזו, כגון שמחסר קצת מהצורה העגולה, או מן הזנבות, שפיר דמי ומותר, עכ"ל. וכך שמעתי ג"כ בשם **הגה"ר מרדכי אליהו ז"ל** לפני כמה עשרות שנים. וממשיך שם עוד **בחוט שני** שם: ודע שלא כל צורה הדומה לזה אסורה, ונראה דהגדר בזה הוא כך: **שאם הציור נראה שיש בו מרכז, וממנו יוצאים זנבות וניצוצות**, קרניים, אסור.

ועוד שם: **צורות עגולות בלבד בלי הזנבות**, אין איסור. **צורת מגן דוד**, מותר לציירה, כיון דאין זה צורת כוכב.

ט. ציור מזלות

עי' לעיל שאיסור פיסול (וציור) המזלות, נלמד בגמרא ובראשונים יחד עם איסור פיסול (וציור) חמה, לבנה וכוכבים.

בזה כתב **הש"ך**[132], **שלדעת הב"ח**[133], האיסור אפילו באחד המזלות לבדו, אך כתב ע"ז **הש"ך**: לא שמענו מי שנזהר בזה ... נראה דהא דאמרינן דמזלות אסורים, **היינו כל י"ב מזלות ביחד**, דומיא דארבעה פנים להדדי, כן נראה לי, עכ"ל. ועי' **בחכמת אדם**[134] שפסק כדעת הש"ך, וז"ל: מותר לצור צורות בהמות וחיות ואילנות, ואפילו צורת אריה ושור וטלה, שהם בתוך י"ב מזלות ... אבל צורת **י"ב מזלות ביחד אסור**. אך הוסיף על זה שם: **ומכל מקום, בבית הכנסת**[135]**, ראוי להחמיר שלא לצייר שום צורה, שלא יהיה נראה כמשתחוה להם**.

---

[130] חוט שני שם עמ' רל"ח.
[131] שו"ת שבט הלוי ח"ז סי' קלד אות י'.
[132] ש"ך סי' קמ סק"ל.
[133] וכך ג"כ דעת הט"ז סקי"ג.
[134] חכמת אדם, שער איסור והיתר, כלל פה ס"ז.
[135] עי' פסקה הבאה.

שאול סילם

רב קהילת חב״ד בגילה – עיה״ק ירושלים ת״ו
מח״ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב״ד

4. ציורים בבית כנסת

נפסק **בשלחן ערוך**, הלכות תפלה[136]: **הבגדים המצויירים**, אף על פי שאינם בולטות, אין נכון להתפלל כנגדם, ואם יקרה לו להתפלל כנגד בגד או כותל מצויר, יעלים עיניו[137]. וכתב על זה **הרמ"א**[138]: ולכן אסור ג"כ לצייר **ציורים בספרים** שמתפללין בהם, שלא תתבטל הכוונה. והוסיף **אדמו"ר הזקן**[139]: וגם כשמציירים כותלי בית הכנסת, נכון **שלא לצייר ציורים נגד פניו של אדם** - אלא למעלה מקומת איש, ע"כ. ולהעיר שבבית כנסת בעל התניא שבשכונת מאה שערים, בעיה"ק ירושלים ת"ו, וכן בבית חב"ד שבשכונת ס. פול, בפריס[140], ישנה, מעל ארון הקודש, צורת אריות משני צדי לוחות הברית.

בהלכות עבודת כוכבים, פסק **השלחן ערוך**[141]: צורות הבהמות חיות עופות ודגים, וצורות אילנות ודשאים וכיוצא בהם, מותר לצור אותם, ואפילו היתה הצורה בולטת. וכתב על זה **הט"ז**[142] שם: מכל מקום כתב בהגהת אשר"י, מביאו ב"י בשם רבינו אליקים, דאין לצור **בבית הכנסת** צורות אלו, **שלא יהא נראה כמשתחוה להם**.

וכן עי' באריכות **בשו"ת יחוה דעת**[143], שפסק לאסור לתלות בבית כנסת פרוכת ובה **אריות** מצוירים, וכן להקים מצידי ארון הקודש צורות אריות מברונזה וכד', וכן לתלות ציורים של **אילנות** או עופות[144] וכד' אפילו בצדדי בית הכנסת, בהתבסס על תשובת הרמב"ם[145], האור זרוע[146], שו"ת אבקת רוכל[147], דברי החיד"א[148], שו"ת מים חיים[149] ועוד. ומביא לזאת שני טעמים: א. כשמשתחוה בתפלה, **נראה כמשתחוה לצורות אלו**, ב. **מפריעות צורות אלו לכוונה בתפלה**.

---

[136] שלחן ערוך אורח חיים סי' צ סכ"ג.
[137] עי' בב"י שכך כתב רבי דוד אבודרהם, ע"פ תשובה מהרמב"ם.
[138] רמ"א שם, ע"פ המרדכי בע"ז סי' תתמ.
[139] שלחן ערוך אדמו"ר או"ח סי' צ סכ"ב, ע"פ דברי המ"א סקל"ז.
[140] 17 rue des Rosiers.
[141] שלחן ערוך יו"ד סי' קמא ס"ו.
[142] ט"ז שם סקי"ד.
[143] שו"ת יחוה דעת ח"ג סי' סב.
[144] עי' בפנים השו"ת, שם מביא את דעת האור זרוע שאסר זאת.
[145] עי' לעיל מה שכתבנו משו"ע סי 'צ סכ"ג.
[146] אור זרוע מסכת עבודה זרה, שכתב על מעשה בקולוניא, שציירו צורת אריות בחלונות של בית הכנסת, והורה רבינו אליקים להסירן (מובא בב"י סי' קמא).
[147] אבקת רוכל סי' סג שם כותב מרן, אודות מי שחשב לתת על ההיכל של ארון הקודש, אבן שמצוייר בה צורת אריה: ראוי לכל מי שנגע ה' בלבו, למחות בתוקף על זה, וכמו שכתב רבינו אליקים, ועשה מעשה רב להסיר צורות אריות שבחלונות בית הכנסת.
[148] חיד"א בשיורי ברכה יו"ד סי' קמא, ג, שהביא בשם הגאון רבי דוד קרינלדי, שהדבר פשוט שבבית הכנסת או בבית המדרש שמתפללים שם בקביעות, אסור להשהות שם צורות אריות וכדומה. וכתב עוד החיד"א שם, ש"כל הראיות שהביא בב"י כנגדו (כנגד רבינו אליקים), יש לגמגם בהם".
[149] שו"ת מים חיים לגה"ר יוסף משאש, שנשאל על רמונים של ספר תורה שעשו הצורפים על ראשיהם דמות יונים וצפורים. ושם תוך כדי התשובה, בה הוא מצטט, בין השאר, את דברי החיד"א הנ"ל, מביא מעשה מאביו ז"ל, שטלו השמשים על כותלי בית הכנסת, ביום שמחת תורה, פרוכות של בגדי צבעונים, שמכללם היה בגד אחד שמצויירים בו זבובים ודבורים, וחרה למר אביו על השמשים, וציוה להסירו תכף, וכן עשו. ומסיק הגר"י משאשא שם: ופשוט וברור שצריך להסיר אותם הצפורים והיונים מעל הרמונים, והמעכב בדבר, עתיד ליתן את הדין, וחטא הרבים תלוי בו, ה' יצילנו, עכ"ל.

שאול סילם
רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

וכן עי' **בשו"ת ישכיל עבדי**[150] בכמה מקומות, שאוסר אפילו ציורים של אריות בבית הכנסת, משני הטעמים של נראים כמשתחוים אל הדמות, ועוד שהמתפללים מתבלבלים.

וכ"כ **בשו"ת הרב הראשי**[151]: אין לקשט ארון קודש בדמויות של אריות וכד'.

אך מאידך גיסא, יש מי שהתיר זאת ללא פקפוק, וכך נהגו להקל בקהילות אשכנזיות רבות, וכמובא **בפתחי תשובה**[152], שאין בצורות אלו חשדא, כי ידוע **שלא נעשו לע"ז**, וכן פרוכת וכד' שמתרגלים אליה, היא ככהן שיש בידו מום, דאם דש בעירו, מותר לישא כפיו; ואינה מפריעה לכוונה - ע"ש באריכות.

ועי' **בשו"ת עשה לך רב**[153], שהביא את דעת האוסרים ואת דעת המתירים, ונטה להתיר, אך הוסיף: בהזדמנות זאת, מוצא אני לנכון **להעיר נגד מנהג חדש שהולך ומתפשט בבתי-הכנסת, למלא את הקירות בכל מיני ציורים**, כותל-מערבי, קבר-רחל וכדומה. ואף כי אין מכח ההלכה לאסור, על כל פנים, נראה שראוי מאד להמנע מזה, **והוא חיקוי למנהגי הכנסיות**, וטוב ורצוי לצבוע כל קירות בית-הכנסת בצבע לבן, **וכולו הפך לבן, טהור הוא**, עכ"ל. אך הוסיף ע"ז: ואסיים באזהרה חמורה, להתרחק ממחלוקת בכל מקום ובכל שעה, וכל שכן בבית-כנסת, כי אין דבר חמור ממחלוקת, וגדול השלום.

אך עי' **בשו"ת הרב הראשי**[154] שפסק: מותר לצייר תמונות של קבר רחל, הכותל וכו', על קירות בית הכנסת, אך יש לעשותן **למעלה מגובה אדם בינוני**.

5. איסור עשיית תבנית היכל, אולם, עזרה, שלחן, ומנורה

נדרש **בגמרא**[155]: לא תעשון אתי - לא תעשון כדמות שמשי המשמשים לפני. אמר אביי: לא אסרה תורה אלא שמשין שאפשר לעשות כמותן, כדתניא: **לא יעשה אדם** בית, **תבנית היכל** (רש"י: בארכו ורחבו ורומו ושיעור מדת פתחיו, אבל אם נשתנה מקצת, מותר), אכסדרה, **תבנית אולם**; חצר, **תבנית עזרה**; שולחן, **תבנית שולחן**; מנורה, **תבנית מנורה**, אבל הוא עושה (מנורה) של ה' ושל ו' ושל ח' (נרות), ושל ז', לא יעשה, אפילו של שאר מיני מתכות; רבי יוסי בר יהודה אומר: אף של עץ לא יעשה ...

ופסק מרן **בשו"ע**[156]: לא יעשה בית, תבנית היכל כשיעור גבהו וארכו ורחבו. אכסדרה, תבנית אולם. חצר, תבנית עזרה. שלחן, תבנית שלחן. מנורה, תבנית מנורה. אבל עושה של חמשה קנים או של ששה או שמונה, אבל של שבעה לא יעשה אפילו משאר מיני מתכות, ואפילו בלא גביעים וכפתורים ופרחים, ואפילו אינה גבוהה י"ח טפחים.

---

[150] שו"ת ישכיל עבדי לגה"ר עובדיה הדאיה ז"ל, ח"א יו"ד סי' ה'; ח"ב יו"ד סי' ט'; ח"ז יו"ד סי' יז.
[151] שו"ת הרב הראשי לגה"ר מרדכי אליהו ז"ל, תשמ"ח-תשמ"ט סי' קצח.
[152] פתחי תשובה יו"ד סי' קמא סק"ו. וכן עי' בפסקי תשובות סי' צ סעי' כח-כט.
[153] שו"ת עשה לך רב לגה"ר חיים דוד הלוי ז"ל, ח"א סי' מ.
[154] שו"ת הרב הראשי תשמ"ח-תשמ"ט שם.
[155] עבודה זרה מג, א.
[156] שלחן ערוך יו"ד סי' קמא ס"ח.

שאול סילם

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

בדין להשהות מנורה של ז' קנים (של שמן וחשמלית)

עי' בספר **ברכי יוסף**[157], שכתב: מנורה תבנית מנורה וכו'. הרב דבר משה, בח"א סימן קכ"ב, בסוף ח"מ, דף קמ"ח ע"ב, רצה להליץ לקיים מנורה שהיתה בבית הכנסת בת ז' קנים, שערערו מדין זה. ודברים חלושים הם, כאשר יראה הרואה, ומ"מ בסוף דבריו גם הוא מסכים, **בפרק שלוח הקן**[158], **או יוסיף קן.** ע"ש. וכן ראוי לעשות, **דמי יכנס באסור תורה על חילוקים שאינם מפורשים ופשוטים**?! וכבר הגאון מהר"י קולון בשרש ע"ה, חתם דבריו, וכתב: **כל המתיר ומקל בעשיית מנורה זו, מקל באיסור תורה, ועתיד ליתן את הדין**, עכ"ל. וזכורני, בימי נעורי, שעשו בבית הכנסת שבעה"ק ירושלם מנורה של מתכת בת ז' קנים, ומורינו הרב מהר"א נחום, ושאר הרבנים זכר כלם לברכה, אסרו לקיימה, **וציוו לתקנה תכף, והוסיפו קן לה.** וכן ראוי להורות.

ועי' **בשו"ת מאמר מרדכי**[159] לגה"ר מרדכי אליהו ז"ל, שכתב שבמנורה של בית הכנסת, יש להוסיף קנה, **ולא להחסיר**, וכמובא בברכי יוסף בשם מהר"א נחום, וזאת משום: לא תעשון כן כו'. וע"ע שם שכתב: יש כמה מרבני האחרונים, שמתירין במנורה **של חשמל** בת שבעה קנים ... ויש לתמוה עליהם, שהרי מרן בב"י[160] כתב בשם מהר"י מקורביל, שאפילו עשה מנורה בלי גביעים, גם כן אסור, שהרי הגביעים אינם מעכבים, ובפרט שהמנורה העשויה להדליק בחשמל, יש לה בית קיבול. למתירים עיין למשל בשו"ת קרני רא"ם[161], ושו"ת משפטי עוזיאל[162]. והגם שאין היתרן בשופי ולדינא ... **יש לסמוך על המתירים במקום שתצמח מזה מחלוקת**.

אך עי' בשו"ת **יחוה דעת**[163], שם פוסק להדיא להתיר במנורה חשמלית של ז' קנים, והביא בין השאר שכך פסקו **המשפטי עוזיאל**[164], **הגה"ר יצחק אייזיק הלוי הרצוג**[165] **והשו"ת ישכיל עבדי**[166].

6. בדין להשהות את מה שאסור לפסל או לצייר

בשאלה: באיזו מידה ניתן להשהות צורות, רבו הדעות אצל רבותינו הראשונים. מבין הדעות העיקריות[167]: לדעת **הרמב"ן**[168], אסור להשהות **כל צורה בולטת**, וגם צורות שמותר לעשותן מן התורה, כגון צורות עופות, דגים וכו', אסור להשהותן מדרבנן, משום חשדא. לדעת **בה"ג**[169], אסור

---

[157] ברכי יוסף, שיורי ברכה יורה, דעה, סימן קמא ס"ק ח.
[158] לשון מליצית עבור: לפרק כן אחד של המנורה.
[159] שו"ת מאמר מרדכי לגה"ר מרדכי אליהו ז"ל, ח"א, יו"ד סי' ה'.
[160] בית יוסף יו"ד סו"ס קמא.
[161] שו"ת קרני רא"ם סי' י.
[162] שו"ת משפטי עוזיאל מהדורא תנינא יו"ד סי' יח.
[163] שו"ת יחוה דעת ח"ג סי' סא.
[164] המקור צוין לעיל.
[165] בירחון קול תורה סיון-אלול תשי"ד. ועי' ג"כ תחומין ח"ב עמ' 168-167, לגבי המנורה שליד הכנסת.
[166] שו"ת ישכיל עבדי חלק יו"ד סי' טז.
[167] ע"ע אנציקלופדיה תלמודית חי"ז, ערך חשד, עמ' תרל"ט ואילך.
[168] רמב"ן ע"ז מג, ב – עי' ג"כ ר"ן יט, א בדבפי הרי"ף, ד"ה והך ברייתא, בשם איכא דאמרי.
[169] בה"ג סוף הלכות ע"ז, מובא בתוספות ע"ז מג, ב ד"ה שאני ר"ג.

שאול סילם

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

להשהות צורת **חמה, לבנה או דרקון**. לדעת **הרא"ש**[170], אסור להשהות צורת **חמה, לבנה, כוכבים, מזלות, וגוף אדם שלם**. לדעת **הרמב"ם**[171], ע"פ הבנת **הגר"א**[172], אסור להשהות **צורת אדם בלבד**.

ועי' **שו"ע ורמ"א** יו"ד סי' קמא סעי' ג' עד ה' – להלן.

ושם[173] איתא **בשו"ע**: אסור לצייר צורות שבמדור שכינה, כגון ד' פנים בהדי הדדי וכן צורות שרפים ואופנים ומלאכי השרת. וכן צורת אדם לבדו, כל אלו אסור לעשות אפילו הם לנוי. ואם עובד כוכבים עשאם לו, אסור להשהותם.

וכתב שם **הש"ך**[174]: אסור להשהותן. **משום חשדא**. וכן כתב **הט"ז**[175]: אסור להשהותן. בזה הטעם **משום חשד שיחשדוהו שעובד להם**. ובדומה כתב **בביאור הגר"א**[176]. ונראה עפ"ז שהחשש: רק היכא דעלולים לחשוד שעובד להם.

וכך מפורש בדרכי תשובה בשם המקור מים חיים, והיא לימוד זכות גדול למי שמחזיק פסלים בביתו, וז"ל **הדרכי תשובה**[177]: ועי' **בס' מקור מים חיים** שהרבה להשיב ע"ד הש"ך שהניח ליסוד מונח דאף שאין דרך לעובדה, איכא משום חשדא דע"ז, כשמשהה אותה, שיאמרו דלאיזה צורך משהה אצלו, אם לא לעובדה? **והביא מכמה מקומות שמבאר דצורה שאינה דרך לעובדה, מותר להשהותה בביתו, ולא חיישינן לחשדא**. ובסוף דבריו סיים, וז"ל, דמ"מ, זה דוקא היכא **שיכולין לתלות שמחזיק בידו לנוי**, אבל בדבר שאין שייך לומר דלנוי מחזיקו בביתו, שפיר כנים דברי הש"ך דאסור להשהותה בביתו, דכיון שאינו לנוי, למה מחזיקו? ובע"כ הוא רק כדי לעובדה.

וכן עי' **בספר חמה ולבנה**[178]**, בשם הגרי"ש אלישיב** ז"ל, שם כתב: אף על פי שאסור לעשות או לצייר צורת חמה, לבנה או כוכבים ... **אם עבר וצייר על בגד - מותר ללבשו**.

---

[170] רא"ש ע"ז פ"ג סי' ה'.
[171] רמב"ם הלכות ע"ז פ"ג הי"א.
[172] ביאור הגר"א יו"ד סי' קמא סקכ"א.
[173] שלחן ערוך יו"ד סי' קמא ס"ד.
[174] ש"ך יו"ד שם סקכ"ג.
[175] ט"ז יו"ד שם סק"ט.
[176] ביאור הגר"א יו"ד שם סקכ"א.
[177] דרכי תשובה סימן קמא ס"ק יח.
[178] חמה ולבנה להרה"ג צבי כהן, ע"פ קובץ פסקי הלכות לרב הרן קרול, עמ' נ', בשם הגרי"ש אלישיב.

שאול סילם

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

ב) ציור

עי' לעיל בפסקאות: א. 1. ח. "צניעות בפיסול ובציור", וכן א. 3. "פיסול וציור דמות חמה, לבנה כוכבים ומזלות" - התייחסות לציורים שאסור לצייר.

ג) שירה ונגינה

1. סוגי הניגונים, השוני במהותם ובהשפעתם

כותב הרבי הריי"צ **בלקוטי דיבורים**[179]**:** בניגונים ישנן שלש דרגות: א) **ניגון מכוון**. ב) **ניגון המביע משהו**, כפי שהיה בחסידים הראשונים: ניגון של תשובה, ניגון של התבוננות, ניגון של אהבת ריעים וכדומה. ג) **ניגון שוטה**, שאינו אומר שום דבר ואינו מכוון לשום דבר.

את ההבדל שבין סוגי הניגונים, ושבין סוגי התענוגים שהם עשוים להשרות, ניתן להבין במקצת, מדברי אדמו"ר הזקן **בלקוטי תורה**[180], וז"ל: זהו פשיטא שהרי כל תענוגי עולם הזה אינן אלא פסולת ממה שנפלו בשבירת הכלים, ולכן אמרו רז"ל על רבי עקיבא, כשהיה ק"ך מילין מכרך גדול של רומי ושמע קול הקריה הומה בחדוה ושמחה רבה, ר"א ור"י בכו, אבל רבי עקיבא שחק, ואמר: אם לעוברי רצונו כך, לעושי רצונו על אחת כמה וכמה, שאם זה התענוג נמשך אפילו לעוברי רצונו כו' ... **שהם מקבלים משמרי אופנים, בחינת שמרים ופסולת, ומזה משפיעים כל תענוגי עולם הזה, ואין ערוך לפנימיות החיות שהוא זיו השכינה**, עכ"ל.

כאן המקום לציין עובדה נפלאה אודות הבנתו העמוקה של הרבי מה"מ בעניני נגינה, המובאת בספר "היכל הנגינה"[181]: מספר הגה"ח הרב מרדכי שמואל אשכנזי, מרא דאתרא דכפר חב"ד: אחד מצאצאי ה"חתם סופר" שחי בדורנו היה הרב הגאון ר' אברהם סופר, דוד רביעי ל"חתם סופר". הרב סופר היה יהודי תלמיד חכם מופלג, שהוציא לאור וההדיר רבים מספרי הראשונים והאחרונים. הרב סופר היה מגיע מעת לעת ל"בית חיינו", וזכה ליחס מיוחד מהרבי. בחודש אייר תשל"ב, הגיע הרב סופר לארץ ישראל, ועל פי הוראת הרבי, ערך לו הרב אפרים וולף ע"ה סעודה וקבלת פנים בישיבת תומכי תמימים המרכזית בכפר חב"ד. גם אני, מספר הרב אשכנזי, השתתפתי בסעודה זו, וכך סיפר הרב סופר בין הדברים בסעודה: זקני החתם סופר התארח באחת מנסיעותיו בווינה, בסמוך לקונסרבטוריום המקומי למוסיקה. באותה עת ניגנה שם התזמורת ניגון מעורר במיוחד, וה"חתם סופר" ששמע בחדרו את הניגון, רשם לעצמו על גבי נייר ברישום כלשהו את הניגון שמצא חן בעיניו. נייר זה השתמר בידי משפחתנו במשך כמה דורות, אולם טרם עלה בידינו "לפענח" את הסימנים שרשם ה"חתם סופר" ולעמוד על הניגון המיוחד. באחת ה"יחידויות" להן זכיתי, הצגתי את הרשימה האמורה בפני הרבי. הרבי עיין בה זמן קצר, ולפליאתי החל לנגן את הניגון על פי הרישומים, תוך שהוא מבאר לי את כוונת זקני ה"חתם סופר" ברישומיו!

---

[179] לקוטי דיבורים ח"ג ליקוט כג, סוף סע' עד, עמ' 627 בלקוטי דיבורים המתורגם ללה"ק.
[180] לקוטי תורה פרשת בהעלותך, לג, ד.
[181] היכל הנגינה בהוצאת היכל מנחם, עמ' שע"ד-ה.

שאול סילם

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

2. שירים של נכרים: שירי עגבים[182] ושירי עכו"ם

ידועים דברי חז"ל אודות השפעת המוסיקה היוונית על אלישע בן אבויה, עד שכפר בעיקר, וכמובא **במסכת חגיגה**[183]: אחר, מאי? (פירש"י: מחר ממי – מפני מה בא לידי כך, ולמה הגיעה תורתו עליו?) **זמר יווני לא פסק מפומיה!**

בסוף ספר **כל-בו**[184], מובא **שו"ת מאת הרי"ף**, ושם: לרב יצחק בן יעקב אלפסי, ש"ץ שעושה דברים שאינם הגונים, כגון שמוציא מפיו דברי נבלות וכיוצא בזה, כגון **שמרנן בשירי העורב**[185], ממחין בידו שלא לעשות כן, ואם אינו שומע, מסלקין אותו, ועליו ועל כמותו נאמר[186]: ... נָתְנָה עָלַי בְּקוֹלָהּ עַל־כֵּן שְׂנֵאתִיהָ:

וכן **בספר חסידים**[187], איתא: מי שיש לו בן קטן מוטל בעריסה, כדי שלא יבכה, **לא ירננו לו שירים וזמירות של גוים** ... **וכל שמנגנים בפני ע"ז לא יעשה אותו נגון להקב"ה**.

עוד **בספר חסידים**[188]: **מי שקולו נעים, ואין הקדוש ברוך הוא נהנה מקולו, ראוי לו שלא בא לעולם**[189]. ואם הקדוש ברוך הוא נהנה, עליו נאמר (שה"ש ב' י"ד): השמיעני את קולך כי קולך ערב ומראך נאוה, וכתיב (ש"ב כ"ג א'): ונעים זמירות ישראל, וכתיב (תהלים ג' ה'): קולי אל ה' אקרא. **ויזהר מי שיש לו קול נעים שלא יזמר נגונים נכרים, כי עבירה היא, ולכך נברא קולו נעים לשבח בוראו, ולא לעבירה.**

כתב **הרמ"א**[190]: וש"צ **המנבל פיו**, **או** שמרנן **בשירי הנכרים**, ממחין בידו שלא לעשות כן, ואם אינו שומע, מעבירין אותו (כל בו דף קנ"ה ע"ד). וכתב על זה **המגן אברהם**[191]: בשירי הנכרים. כלומר **בניגון שמנגנין בו לע"א**, ס"ח סי' רל"ח. ובדומה איתא **בשלחן ערוך אדמו"ר הזקן**[192]: וש"ץ **המנבל פיו או** שמרנן בתפלה **בשירי הנכרים שמנגנים בהם לעבודת אלילים**[193], מוחין בידו שלא

---

[182] עי' יחזקאל לג, לא-לב: (לא) וְיָבֹאוּ אֵלֶיךָ כְּמְבוֹא־עָם וְיֵשְׁבוּ לְפָנֶיךָ עַמִּי וְשָׁמְעוּ אֶת־דְּבָרֶיךָ וְאוֹתָם לֹא יַעֲשׂוּ **כִּי־עֲגָבִים בְּפִיהֶם הֵמָּה עֹשִׂים** אַחֲרֵי בִצְעָם לִבָּם הֹלֵךְ: (לב) וְהִנְּךָ לָהֶם כְּשִׁיר עֲגָבִים יְפֵה קוֹל וּמֵטִב נָגֵן וְשָׁמְעוּ אֶת־דְּבָרֶיךָ וְעֹשִׂים אֵינָם אוֹתָם: וברד"ק שם על פס' לב, פירש ששיר עגבים הוא "שיר חשק ודברי שחוק".

[183] חגיגה טו, ב.

[184] כל-בו סי' קמז.

[185] עי' להלן הגדרתם, בשו"ת יביע אומר.

[186] ירמיה יב, ח.

[187] ספר חסידים סי' רלח.

[188] ספר חסידים סי' תשסח.

[189] להעיר מתחילת המאמר, אודות התפקיד של השפחות בלהה וזלפה בתיקון העולם.

[190] רמ"א - שלחן ערוך או"ח, סי' נג סכ"ה.

[191] מגן אברהם סי' נג סקל"א.

[192] שלחן ערוך אדמו"ר סי' נג סע' לב.

[193] וכ"כ ג"כ בכה"ח סי' נג אות קט"ו.

שאול סילם

רב קהילת חב״ד בגילה – עיה״ק ירושלים ת״ו
מח״ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב״ד

לעשות כן, ואם אינו שומע מעבירים אותו. ועי' ג"כ **בשו"ת הרב הראשי** בכמה מקומות, שאסר לשיר[194] ואפילו לשמוע[195] שירי נוצרים.

ועי' **בשו"ת יביע אומר**[196] הדן במהות שירי העורב המוזכרים בכל-בו, וז"ל: וכן הוא בכל בו בסוף הספר (דף קנה סוף ע"ד) בשם הרי"ף, ומ"ש שם שמרנן **בשירי העורב**, וכן הובא בשו"ת מהר"ש הלוי (חיו"ד סי' כח), ובשו"ת תורת חיים ח"ג (סי' א) כלשון הזה, **פשוט שכוונתו לשירי ערבים, אשר שיריהם שירי עגבים**. (וכ"ה בשו"ת הב"ח החדשות סי' מב), **וכן הוא באמת במקור הדברים בשו"ת הרי"ף** (סי' רפא): ש"צ שמוציא מפיו דברי נבלה ומרנן בשירי ישמעאל, מסלקין אותו, ועל כיוצא בו נאמר נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה. וכן הוא בארחות חיים (הל' תפלה סוף אות עח) ע"ש. ולפ"ז גם כוונת הרמ"א בהגה (סי' נג סכ"ה) שכ': ש"צ המנבל פיו או שמרנן בשירי הנכרים, ממחין בידו, ואם אינו שומע מעבירין אותו, כל בו, עכ"ל, ג"כ כוונתו ששר שירי עגבים, שסתם שירי נכרים הם שירי חשק ואהבה. **והמג"א** (שם ס"ק לא) **השיאו לדבר אחר**, שכ': בשירי הנכרים, כלומר בניגון שמנגנים בו לעבודה זרה, **ס' חסידים** סי' רל"ח. עכ"ל. **אכן גם לדבריו, דוקא ניגון של ע"ז, דחמיר טובא, משא"כ סתם ניגון של גוים, שהורכב על דברי קדושה ושירות ותשבחות להשי"ת, שפיר דמי**, וכמ"ש המהר"ם די לונזאנו הנ"ל, ועביד עובדא בנפשיה.

3. החומרה שבשירי הפריצות (המשך לנ"ל)

וע"ע בספר **מעשה הרקח**[197] על הרמב"ם[198], שיצא בצורה חריפה נגד שירת שירי עגבים, הגורמים להרהורים, אפילו שלא בשעת התפלה, וכ"ש וק"ו כשנמצאים בבית הכנסת. ובדומה הוא **בכף החיים פלאג'י**[199] **ובשו"ת ציץ אליעזר**[200].

ועי' **בשער הציון**[201], שכתב **בשם המאמר מרדכי**: כבר הזהיר השל"ה ושארי ספרי מוסר, שלא לזמר **שירי עגבים** לתינוק, **שזה מוליד לתינוק טבע רע**, ובלאו הכי נמי איכא איסורא בשירי עגבים ודברי נבלות, דקא מגרי יצר הרע, ושומר נפשו ירחק מזה, ויזהיר לבני ביתו על זה.

על סגנון המוסיקה המודרנית, כותב הרבי מה"מ, באגרת המודפסת **בלקוטי שיחות**[202]: הוא לא רק חילוני, כי אם גם **מייסד גישתו אל המאזינים על ... היצר שלהם, הריסת "הגבלות" ו"הסדר" הקיים** (כולל, ולצערינו הכי גדול **בשטח הצניעות בעיקר**) וכו'.

---

[194] עי' שו"ת הרב הראשי תש"נ-תשנ"ג סי' ד, וז"ל: שירים אלה אסורים בהחלט, אפילו אם זה נעשה בהסכמת ההורים; ומצוה לפרסם דבר זה, **ולמנוע מגדולים, וכ"ש מקטנים, שעוד צריכים חינוך**, מלשיר יצירות מתפילות נוצריות.

[195] עי' שו"ת הרב הראשי תשמ"ח-תשמ"ט סי' פה, וז"ל: בענין תקליט עם שירים נוצריים – אף על פי שהשפה אינה מובנת לו, אסור לשמוע שירים אלו; ומותר להחזיר את התקליט למוכר, כיון שהוא יכול למוכרו לגוי או לאבדו.

[196] שו"ת יביע אומר ח"ו או"ח סי' ז.

[197] מעשה רקח לרבי מסעוד חי בן אהרן (1690 – 1768 למנינם), נולד באיזמיר, עלה לארץ ישראל, ועבר לטריפולי שבלוב, שם נפטר.

[198] רמב"ם הלכות תפלה פ"ה סי"א.

[199] כה"ח פלאג'י סי' יג.

[200] שו"ת ציץ אליעזר ח"ג סי' יב.

[201] שער הציון סי' תקס סקכ"ה.

[202] לקוטי שיחות חל"ח עמ' 179.

שאול סילם

רב קהילת חב״ד בגילה – עיה״ק ירושלים ת״ו
מח״ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב״ד

4. קול באשה ערוה

נפסק **בשלחן ערוך** אבן העזר[203]: ואסור לשמוע קול ערוה. ועי' **במ"א**[204] - הלכות תפלה, שכתב, לגבי האסור לשמוע קול זמר אשה **בשעת קריאת שמע**: זמר אשה. אפילו פנויה (באר שבע), וע' בא"ע סימן כ"א **דקול זמר אשת איש לעולם אסור לשמוע**[205], אבל קול דבור' שרי, ע"כ.

וכן **בשו"ע אדמו"ר**[206]: קול זמר של אשה, **בין בפנויה** בין באשת איש, אפילו של אשתו, הוא ערוה, ואסור לקרות קריאת שמע כששומעו, והוא הדין להתפלל או לדבר בדברי תורה, ע"כ.

ובבאר היטב[207]: קול ערוה. אבל קול פנויה או קול אשתו, מותר, אלא בעת תפלה אסור, כמ"ש בא"ח. אבל בספר באר שבע דף קי"ט כתב **בין בתולה בין אלמנה, אסור** ולא שרי **אלא קול אשתו שלא בשעת תפלה**[208], עכ"ל.

ולהעיר שאפילו לדעה המקילה, הרי אסור **לפנויה** לטבול, ולכן הרי היא ערוה מצד היותה נדה[209]. וכן **פנויה נכרית** היא ג"כ בכלל ערוה, ואסור לשמוע קולה[210].

ועי' **בבן איש חי**[211] המחמיר בקול קטנה החל מגיל **שש שנים**. ועי' בספר **יבקשו מפיהו**[212] שכתב **שמגיל שבע** אסור, ולפני כן, כששייך ששירתן תביא לידי הרהור, יש הידור שלא ישירו בפני הגיסים[213].

ועי' **בשו"ת הרב הראשי**[214] שכותב שגם **שריקה** של אשה, אסורה.

ועי' **ספר המאמרים תרנ"ב**[215], שם מבואר ש"קול באשה ערוה" הוא בטוי של ביטול המלכות לז"א, וזהו ג"כ ש"התפלה דעכשיו הוא צלותא בלחש", אך לע"ל, הרי "אשת חיל עטרת בעלה[216]", ואז "מהרה ... ישמע כו' קול חתן וקול כלה[217]", בגאולה השלמה.

---

[203] שלחן ערוך אבן העזר כא, א.
[204] מ"א סי' ע"ה סק"ו.
[205] מכאן שלדעת המ"א, האיסור בקול פנויה הוא רק בשעת ק"ש כו. וכך דעת הפמ"ג ג"כ. אך עי' במ"ב סקט"ז שכתב, גבי פנויה: **אבל שלא בשעת ק"ש, שרי, אך שלא יכוין להנות מזה כדי שלא יבוא לידי הרהור**, ע"כ. אך עי' מה שכתבנו להלן לגבי זה שכיום, כל בחורה פנויה היא נדה.
[206] שו"ע אדמו"ר סי' עה ס"ו.
[207] באר היטב על דברי השו"ע הנ"ל, סק"ד.
[208] משמע לדעה זו שקול פנויה אסור אפילו שלא בזמן שקורא ק"ש או בשעת תפלה.
[209] עי' פמ"ג מש"ז סי' ע הסק"ב; שו"ת ח"ס חו"מ סי' קל; מ"ב סי' עה סקי"ז; אוצר הפוסקים סי' כא עמ' 52.
[210] פמ"ג שם; מ"ב שם.
[211] בן איש חי שנה א' פרשת בא, יג.
[212] יבקשו מפיהו, פסקי הגה"ר יוסף שלום אלישיב, הלכות תפילה ח"ג, עמ' ש"ח.
[213] על זה נשאל שם.
[214] שו"ת הרב הראשי תשמ"ח-תשמ"ט, סי' פה.
[215] ספר המאמרים תרנ"ב לכ"ק הרבי הרש"ב נ"ע, עמ' צ'.
[216] משלי יב, ד.
[217] מתוך הברכה האחרונה של הז' ברכות, המבוססת על ירמיה לג, י-יא.

שאול סילם

רב קהילת חב״ד בגילה – עיה״ק ירושלים ת״ו
מח״ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב״ד

5. קול אשה ברדיו

עי' **בשו"ת יביע אומר**[218] שנשאל בדין קול זמר אשה בגרמפון או ברדיו, אם יש בו משום קול באשה ערוה, או לא. ולמסקנה, כותב: המורם מכל האמור, דביודעה ומכירה, אפילו על ידי תמונה, אסור לשמוע קולה בגרמפון או ברדיו, אבל אם אינו מכירה, מותר, ואין בזה משום קול באשה ערוה.

אך **בשו"ת חלקת יעקב**[219] כתב: אי מותר לשמוע קול אשה ע"י ראדיו ... איני יודע שום היתר בזה ... ואף באין יודעה ומכירה ... ואף גם כשאינו רואה אותה, כיון דעיקר בכאן היא השמיעה ... דעיקר האיסור בנהנה משמיעת קולה, וכלפי שמי', גלי' דאף על ידי ראדיו, נהנה משמיעת קולה.

וכן עי' **בשו"ת הרב הראשי**[220], שם אוסר הגה"ר מרדכי אליהו ז"ל שמיעת שירת אשה ברדיו.

ועי' **בתורת מנחם התוועדויות**[221], שם כתב הרבי: אודות הדין ד"קול באשה ערוה" - יש שקו"ט בספרי האחרונים אם איסור זה חל כאשר שומעים קול אשה מתוך "תקליט". דהנה, דובר כמה פעמים שבנוגע לשמיעת קול אדם, קריאת התורה או קריאת המגילה וכיו"ב - אין יוצאים י"ח כאשר שומעים מתוך "תקליט" וכיו"ב, מכיון שאין זה קול אדם כו'. ועד שאפילו בנוגע לשמיעת קול שופר בחודש אלול, שאינו אלא לעורר בתשובה – "אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו", אין לשמוע זאת מתוך "תקליט", שמכיון שצריכים לעורר את רגש האדם לתשובה כו' - צריך להיות הדבר בדוגמת "דברים היוצאים מן הלב כו'", מש"כ בשמיעת "תקליט" וכיו"ב. ומכיון שכן, הרי יש מקום לומר שכן הוא גם בנוגע לענינים דלעו"ז - ששמיעה מתוך תקליט אינה פועלת על רגש האדם כו', וכפי ששקלו וטרו בזה כו"כ. **אמנם, כאשר ההנהגה היא ע"פ "מילי דחסידותא" - פשיטא שאין מקום כלל וכלל לשקו"ט כזו, דמכיון ש"לכל הדעות" לא יביא הדבר לידי יראת שמים ... ו"לכל הדעות" אין בכך משום "כל מעשיך יהיו לשם שמים" ... - לא עולה על דעתו ללכת ל"רב" כדי שימצא לו היתר על פי דין**! דבר זה מושלל אצלו מכל וכל.

6. נגינת אשה

עי' **בערוך השלחן**[222], שכתב: ונראה דדוקא כשמשררות בפיהן, הוה איסור, ולא כשמנגנות על הכלי, דבזה לא שייך הרהור וערוה, עכ"ל. אך פשוט שהאשה **לא תופיע בפני גברים**, משום איסור

---

[218] שו"ת יביע אומר ח"א (יצא לאור בשנת תשי"ד), או"ח סי' ו.

[219] שו"ת חלקת יעקב לגה"ר מרדכי יעקב ברייש, אב"ד צירין (במשך כמ' שנה, עד לפטירתו בשנת תשל"ז), או"ח סי' ל.

[220] שו"ת הרב הראשי תשמ"ח-תשמ"ט סי' קל"ד.

[221] תורת מנחם התוועדויות תשד"מ חלק שלישי עמ' 2124, בהקשר לדברי המשנה באבות פ"ה מ"ט המוזכרים שם לפני כן: גלות בא לעולם על עובדי עבודה זרה **ועל גלוי עריות** ועל שפיכת דמים ועל השמטת הארץ, עליהם כותב הרבי: מכיון שמדובר אודות משנה במסכת אבות, שענינה "מילי דחסידותא" – מובן וגם פשוט שאין הכוונה כאן לזהירות מאיסורים אלו כפשוטם של דברים ... אלא ודאי הכוונה לזהירות מענינים אלו **בדקות דדקות**.

[222] ערוך השלחן אורח חיים סי' עה ס"ח.

שאול סילם

רב קהילת חב״ד בגילה – עיה״ק ירושלים ת״ו
מח״ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב״ד

ההסתכלות בנשים[223]. לגבי אם יכולה אשה **לנגן בתזמורת**, מובא **במעין אומר**[224], בשם הגר"ע יוסף ז"ל שמותר בתנאי שהיא יושבת בצניעות, ולא שרה.

[223] עי' שלחן ערוך אבן העזר סי' כא ס"א, מובא לעיל.
[224] מעין אומר חי"ב פ"ב סי' נב.

שאול סילם
רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

נספח א'

גמרא עבודה זרה מג, א-ב

תנן התם: דמות צורות לבנות היה לו לר"ג בעלייתו בטבלא בכותל, שבהן מראה את ההדיוטות, ואומר להן: כזה ראיתם, או כזה ראיתם?

ומי שרי? והכתיב: **לא תעשון אתי**[225] **- לא תעשון כדמות שמשי המשמשים לפני**!

אמר אביי: **לא אסרה תורה אלא שמשין שאפשר לעשות כמותן**, כדתניא: לא יעשה אדם בית, תבנית היכל (רש"י: בארכו ורחבו ורומו ושיעור מדת פתחיו, אבל אם נשתנה מקצת, מותר), אכסדרה, תבנית אולם; חצר, תבנית עזרה; שולחן, תבנית שולחן; מנורה, תבנית מנורה, אבל הוא עושה (מנורה) של ה' ושל ו' ושל ח' (נרות), ושל ז', לא יעשה, אפילו של שאר מיני מתכות; רבי יוסי בר יהודה אומר: אף של עץ לא יעשה, כדרך שעשו בית חשמונאי; אמרו לו: משם ראיה? שפודין של ברזל היו, וחופין בבעץ (רש"י: בדיל), העשירו, עשאום של כסף, חזרו והעשירו, עשאום של זהב.

ושמשין שאי אפשר לעשות כמותן, מי שרי? והתניא: **לא תעשון אתי - לא תעשון כדמות שמשי המשמשים לפני במרום!**

אמר אביי[226]: **לא אסרה תורה אלא בדמות ד' פנים בהדי הדדי** (רש"י: פני שור ואדם ואריה ונשר, לחיה אחת, דוגמת חיות הקדש, דכתיב: אתי, השרויות אצלי).

אלא מעתה, פרצוף אדם לחודיה, תשתרי, אלמה תניא: כל הפרצופות מותרין, חוץ מפרצוף אדם!

אמר רב יהודה בריה דרב יהושע, מפרקיה דרבי יהושע שמיע לי: **לא תעשון אתי - לא תעשון אותי**, אבל שאר שמשין שרי.

ושאר שמשין מי שרי? והתניא: לא תעשון אתי - לא תעשון כדמות שמשי המשמשין לפני במרום, כגון אופנים ושרפים וחיות הקדש ומלאכי השרת!

אמר אביי: **לא אסרה תורה אלא שמשין שבמדור העליון** (רש"י: כדכתיב: אתי, אבל חמה ולבנה, במדור התחתון הם).

ושבמדור התחתון מי שרי? והתניא: אשר בשמים[227] - לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות, ממעל - לרבות מלאכי השרת!

כי תניא ההיא, לעובדם.

אי לעובדם, אפילו שילשול קטן נמי!

---

[225] פרשת יתרו, שמות כ, כ: לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם:
[226] כאן מסתיים מג, א.
[227] פרשת ואתחנן דברים ה, ח: לֹא־תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל כָּל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ:

שאול סילם

רב קהילת חב״ד בגילה – עיה״ק ירושלים ת״ו
מח״ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב״ד

אין הכי נמי, ומסיפיה דקרא נפקא, דתניא: אשר בארץ - לרבות ימים ונהרות הרים וגבעות, מתחת - לרבות שילשול קטן.

ועשייה גרידתא מי שרי? והתניא: **לא תעשון אתי - לא תעשון כדמות שמשי המשמשין לפני במרום, *כגון חמה ולבנה, כוכבים ומזלות*!**

שאני ר"ג, דאחרים עשו לו.

והא רב יהודה, דאחרים (רש"י: גוים) עשו לו (רש"י: צורה, בטבעת שהיה מניח), וא"ל שמואל לרב יהודה: שיננא, סמי עיניה דדין (רש"י: פחות צורתו)!

התם בחותמו בולט, ומשום חשדא; דתניא: **טבעת שחותמה בולט, אסור להניחה**, ומותר לחתום בה; **חותמה שוקע**, מותר להניחה **ואסור לחתום בה**.

ומי חיישינן לחשדא? והא בי כנישתא דשף ויתיב, בנהרדעא, דאוקמי ביה אנדרטא (רש"י: צלם), והוו עיילי ביה אבוה דשמואל ולוי ומצלו בגויה, ולא חיישי לחשדא!

רבים שאני.

והא רבן גמליאל דיחיד הוה!

כיון דנשיא הוא, שכיחי רבים גביה. ואיבעית, אימא: דפרקים הואי (רש"י: של חוליות. ולא היה מחברם אלא בשעת בדיקת עדים, וכל יומא, לא חזו לה, וליכא חשדא). ואיבעית, אימא: להתלמד שאני, דתניא: לא תלמד לעשות, אבל אתה למד להבין ולהורות.

שאול סילם
רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

נספח ב'

הלכות עבודה זרה - שלחן ערוך יורה דעה סי' קמ"א, ד-ח

סעיף ג

המוצא כלים, ועליהם צורות חמה או לבנה.

הגה: להיינו צורות הנעשים לשם חמה ולבנה, כמו שעושים בעלי הטלסמאות צורות לכוכבים, כגון צורות המתייחסות לשמש מציירים מלך מעוטר יושב על עגלה וכן כיוצא בזה בלבנה יש להם צורה מיוחדת (רמב"ם בפירוש המשנה וברטנורה שם).

או דרקון[228], והוא דומה לנחש, ויש כמין סנפירין בין פרקי חוליות שבצואר, אם הכלים מכובדים, אסורים, שוודאי נעשו לשם עבודת כוכבים. ואם הם מבוזים, מותרים, שלא נעשו אלא לנוי. ואלו הם מכובדים: שעל השיראים נזמים וטבעות. ומבוזים,

(מטבעות) (הגה"מ ומרדכי ותוספות ורא"ש וסמ"ג לתוין ל"ד ובה"ג וכן מצאתי בתוספתא ר"פ ז')

יורות, קומקומסים חמי חמין וכוסות ששותים בהם, בין אם הם למטה מהמים או למעלה מהמים. וכל זה בסתם שאין אנו יודעים שנעבדו כלים הללו, אבל בידוע שלא נעבדו כלים הללו, שעל המכובדים נמי מותרים (לעת הל"ן). ויש מי שאומר שכל צורה שהיא נעבדת בודאי, אפילו על המבוזים אסורים, אף ע"פ שאין אנו יודעים שכלים הללו נעבדו. ולפי זה בזמן הזה שמחקקים חקק בכלים ומציירים בהם צורת כוכבים ומזלות, המוצא כלים שיש בהם כוכבים ומזלות, אסורים.

הגה: והמנהג כסברת הרמשונה. ובזמן הזה שמין הגויים עובדין לצורות הללו, מותרים בהנאה לא מולמן, אבל מין להשהותן. (תה"ו נט"ז) ויש מחמירים בכל הצורות הנזכרות, לף על גב דידעינן דלא פלחי להו. (כן משמע בטור ובתוספ' פרק כל הכלמים). ומורת דרקון מותר לעשותה, אלא שאסור להשהותה מלו משום חשד (ב"י מהרי"ק והטור).

סעיף ד

אסור לצייר צורות שבמדור שכינה, **כגון ד' פנים בהדי הדדי**, וכן **צורות שרפים ואופנים ומלאכי השרת**. וכן **צורת אדם לבדו**, כל אלו אסור לעשות **אפילו הם לנוי**. ואם עובד כוכבים עשאם לו, אסור להשהותם.

הגה: ומיהו, לא מולי לותם, מותריא, מלבד בחמה ולבנה שלרך העובד כוכבים לעבדם, לו יש הוכחה שעשאו לעבדם, אז אסור בכל הכלמים, כמו שנתבאר בריש הסימן (טור).

א כתב הט"ז סק"י: אם מוצא אותם מותרים. פי': ולא ישהה אותם אצלו.

[228] כתב בבית יוסף (יו"ד סי' קמא): וכתב המרדכי (סי' תתמ)ף דרקון הוא נחש בריח בשמים, ושמו תלי הגדול ומושל במזלות.

שאול סילם
רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

במה דברים אמורים, בבולטת. אבל בשוקעת, כאותם שאורגים בבגד ושמציירים בכותל בסמנין, מותר לעשותם. **וצורת חמה ולבנה וכוכבים, אסור בין בולטות בין שוקעות.** ואם הם להתלמד, להבין ולהורות, כולן מותרות אפילו בולטות.

(ויש מתירין בשל רבים, דליכא חשדא) (טור בשם הרא"ש).

סעיף ה

טבעת שיש עליה חותם, שהוא צורת אדם, **אם היתה הצורה בולטת, אסור להניחה** ומותר לחתום בה, ואם היתה הצורה שוקעת, מותר להניחה ואסור לחתום בה, מפני שהנחתם תעשה בו הצורה בולטת (לשון רמב"ם פ"ג מהלכות עבודת כוכבים דין י"א). ואפילו חתם לו העובד כוכבים, אסור להשהותה (כן משמע במרדכי פכ"ה ותוס'), **וה"ה בשאר צורות האסורות** (בטור וכ"כ הר"ן בשם הרי"ף וכן משמע בכל הפוסקים).

סעיף ו

צורות בהמות, חיות ועופות ודגים, וצורות אילנות ודשאים וכיוצא בהם, מותר לצור אותם, ואפילו היתה הצורה בולטת.

סעיף ז

יש מי שאומר שלא אסרו בצורת אדם ודרקון, אלא דוקא בצורה שלימה בכל איבריה, אבל צורת ראש או גוף בלא ראש, אין בה שום איסור לא במוצאו ולא בעושה (וכן נוהגין).

סעיף ח

לא יעשה בית, תבנית היכל כשיעור גבהו וארכו ורחבו. אכסדרה, תבנית אולם. חצר, תבנית עזרה. שלחן, תבנית שלחן. מנורה, תבנית מנורה. אבל עושה של חמשה קנים או של ששה או שמונה, אבל של שבעה לא יעשה אפילו משאר מיני מתכות, ואפילו בלא גביעים וכפתורים ופרחים, ואפילו אינה גבוהה י"ח טפחים.